

Organizované divoké odsuny? Úloha ústředních státních orgánů při provádění „evakuace“ německého obyvatelstva (květen až září 1945) - 2

Tomáš Staněk, Adrian von Arburg

Československá armáda vytváří „hotové skutečnosti“, vláda je před cizinou legitimizuje (1)

„Nečekali jsme ani na žádné písemné pokyny...“

Vývoj situace do konce května 1945 ukázal, že ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda a s ním někteří představitelé nejvyššího armádního velení patřili v centru rozhodování k těm, kdo nejenergičtěji požadovali zahájení rychlé „evakuace“ Němců z republiky, což se také – zčásti z iniciativy podřízených vojenských velitelů – v některých místech podařilo prosadit. Armáda byla v bezprostředně poválečném období fakticky jedinou silou, jež disponovala potřebnými prostředky k provedení takových akcí ve větším měřítku. Přibližně do prvních dnů června se však v tomto směru vedle ní, respektive v různém stupni součinnosti s ní, prosazovali leckdy i výrazněji další aktéři: postupně vznikající národní výbory (v oblastech s většinou německého obyvatelstva správní komise), složky formujícího se bezpečnostního aparátu, dobrovolnická „revoluční“ uskupení a nezřídka i všelijakými kriminálními živly prostoupe-

-----

1 První část studie pod názvem „Předpoklady a vývoj do konce května 1945“ vyšla v Soudobých dějinách, roč. 12, č. 3-4 (2005), s. 465-533.

-----

né paramilitární oddíly, nebo doslova tlupy. Značnou úlohu sehrávalo veřejné mínění, jež bylo v centrech i na venkově - z hlediska společenské stratifikace či hierarchie rozhodovacích úrovní „dole“ i „nahore“ - poměrně významně ovlivňováno nástroji nacionální mobilizace včetně proklamací a výzev politiků, veřejných činitelů z civilní i vojenské sféry a obecně známých osobností. Důležité je ale zjištění, že na vysídlování starousedlého německého obyvatelstva - alespoň co do počtu vysídlenců - v žádném případě neměly převažující podíl čistě lokální iniciativy (faktory mimo rozhodovací centra). I když jejich váhu a dosah nelze podceňovat, je zřejmé, že na tehdejší dění měly dominantní vliv impulsy přicházející „shora“ a že těžiště rozhodování spočívalo v „centru“. Platilo to mimo jiné o událostech (jejich zevrubná analýza ovšem není cílem této studie), k nimž došlo na Jihlavsku, Liberecku a Jablonecku, v oblasti Broumovské vrchoviny a Orlických hor, (2) na Svitavsku (Hřebečsko-Schönhengstgau), Žatecku nebo v severozápadních Čechách od Chomutova po Ústí nad Labem. Připomenout je v této souvislosti třeba také místa a regiony (v minulé části již o nich byla řeč), odkud bylo v dané době vysídleno nejvíce osob (Brno, jižní Morava, jihovýchodní část území jižních Čech) a kde - podle aktuálního stavu poznání soudě - působily na tamní události faktory místní a ústřední povahy v určité, byť ne zcela stabilní, rovnováze. (3) Od začátku června 1945 se vysídlovací akce a na výjimky odehrávaly

-----

2 Přinejmenším ve městě Broumově ovšem iniciativa k prvním vysídlovacím akcím vyšla koncem května 1945 od lokálních autorit. Když zmocněnec Okresního národního výboru (ONV) Náchod chtěl organizovat z hospodářského hlediska „únosný“ odsun, bylo na popud velitele partyzánských jednotek rozhodnuto vypovědět Němce z Broumova hromadně ve třech dnech.

Vystěhováno bylo několik stovek osob, 22 lidí tehdy údajně spáchalo sebevraždu. Když ovšem zástupci zdejšího národního výboru poukázali na přesné znění osmé kapitoly vládního programu, byla akce zastavena, a část vyhnanců se dokonce směla vrátit nazpět. (Archiv Ministerstva vnitra ČR – pracoviště Kanice u Brna (AMV-Ka), fond (f.) Zemské velitelství SNB Praha (A 14), karton (k.) 18/173, dopis státního policejního úřadu v Broumově pro prezidium Zemského úřadu v Praze z 6.6.1945; viz též Vojenský ústřední archiv – Vojenský historický archiv, Praha (VÚA-VHA), f. 1. vojenská oblast (VO 1), k. 2, přehledná zpráva z oblasti 2. sboru, příloha č. 3 z 31.5.1945; SCHIEDER, Theodor (ed.): *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost- Mitteleuropa*, díl 4: *Die Vertreibung der deutschen Bevölkerung aus der Tschechoslowakei*, sv. 2. Bonn, Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte 1957, s. 570 n.; BIMAN, Stanislav – CÍLEK, Roman: *Poslední mrtví, první živí*. Ústí/L., Severočeské nakladatelství 1989, s. 109.) Poté co vysídlení přechodně prováděla místní správní komise (MSK) v součinnosti s policií, chopili se tohoto „úkolů“ razantně příslušníci jednotek podléhajících velitelství 14. divize.

3 Tyto poznatky vycházejí mj. z chronologicky strukturovaného soupisu (rukopis o 34 stranách) všech jednotlivých odsunových akcí, který na základě prostudovaných archivních pramenů a literatury sestavil a má k dispozici Adrian von Arburg. Převahu vlivu lokálních faktorů nelze ve fázi do konce května 1945 vyloučit u celé řady co do rozsahu méně významných nucených migrací, jako např. v polovině května z Vyškovska (SCHIEDER, T. (ed.): *Dokumentation der Vertreibung...*, sv. IV/2, s. 197 n.; HRABOVEC, Emilia: *Vertreibung und Abschub: Deutsche in Mähren 1945-1947*. (Wiener Osteuropa-Studien, sv. 2.) Frankfurt/M., Peter Lang 1995, s. 116), 19. května z Lednice v okrese Mikulov (MARKEL, Martin: *Vysídlení Němců Jižní Moravy 1945-1949*. Brno, Vojenská akademie 2002, s. 54), od 21. května z města Znojma (tamtéž, s. 30 n.; SCHIEDER, T. (ed.): *Dokumentation der Vertreibung...*, sv. IV/2, s. 351-353), 22. května z Uherského Hradiště (Slovo národa, 25.5.1945; HRABOVEC, E.: *Vertreibung und Abschub*, s. 95), ve dnech 28. a 29. května ze severočeské Bíliny (SCHIEDER, T. (ed.): *Dokumentation der Vertreibung...*, sv. IV/2, s. 406 n.) nebo 36. května z Větrova (Streckenwald) v okrese Ústí nad Labem (BOHMANN, Alfred: *Die Ausweisung der Sudetendeutschen dargestellt am Beispiel des Stadt- und Landkreises Aussig*. Marburg, Elwert 1955, s. 50). Pokaždé však šlo v souhrnu pouze o několik stovek, případně tisícovek osob, jež byly takto postiženy. Podle dostupných pramenů stály za těmito akcemi většinou místní správní orgány, bezpečnostní složky nebo různé ozbrojené „revoluční formace“. (Srv. k tomu mj. přehled zpráv z pohraničí do 17.6.1945 od 2. oddělení Hlavního štábu ministerstva národní obrany: VÚA-VHA, f. Ministerstvo národní obrany, hlavní štáb (MNO, HŠ), 2. odd., čj. 302 a 313/taj.1945, k. 28 (B).)

-----

v hlavní režii armádních míst, která nejenže zajišťovala jejich realizaci po technické stránce, ale současně se až do pozdního léta významně angažovala v jejich celkové přípravě a organizaci. (4)

Podle nařízení velitelství první československé armády z 28. května byla souběžně s likvidací velitelství „Alex“ zřízena první vojenská oblast se sídlem velitelství (generál Karel Klapálek) v Praze (označovaná též jako Čechy-sever). V rámci oblasti vznikla velitelství prvního (Praha) a druhého (Hradec Králové) armádního sboru. (5) V souladu s pokyny o dislokaci československé branné moci z poloviny května byla ustavována velitelství dalších oblastí. V Táboře to bylo velitelství druhé oblasti (Čechy jih), s velitelstvími třetího (Plzeň) a čtvrtého (Tábor) sboru. (6) Po kratší přechodné fázi, v níž působilo takzvané Oblastní vojenské velitelství pro Moravu se sídlem v Brně (generál Alois Fišera) a kdy se s oporou v místní posád-

-----

4 Následující výklad o podílu armády na „evakuacích“ německého obyvatelstva se do značné míry kryje s obsahem některých pasáží v první kapitole Živelné odsuny v létě roku 1945 (přehled problematiky) knihy Tomáše Staňka *Poválečné „excesy“ v českých zemích a jejich*

vyšetřování. (Sešity Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, sv. 41.) Praha, ÚSD AV ČR 2005, zejména s. 22-38. Zařazení dotyčné problematiky v této studii je organické a vzhledem k její koncepci nevyhnutelné, případná komprimace textu do podoby stručného shrnutí by znamenala potlačení podstatné složky výkladu. Výklad v této stati je aktualizován s ohledem na využití dalších pramenů. Pokud k tomu není zvláštní důvod, na příslušné pasáže Staňkovy knihy zde v dalším textu neodkazujeme.

5 S platností od začátku června spadala pod velení 1. sboru (generál František Slunečko) 1. divize (Praha, na přelomu května a června došlo k „vysunutí“ jejího štábu do Postoloprta), u níž se formovaly a poté do nových působišť nastupovaly hlavní síly pěších pluků č. 5, 28 a 45, a 12. divize (Litoměřice), zahrnující pěší pluky č. 2, 9 a 42. Do působnosti velitelství 2. sboru (generál Jan Kratochvíl) náležela 13. divize (Mladá Boleslav) s pěšími pluky č. 22, 36, 44 a také 14. divize (Hradec Králové), jíž byly podřízeny pěší pluky č. 4, 19 a 30. Kromě pěších pluků se rovněž budovaly další speciální útvary podle druhů zbraní, týlové jednotky a posilové prostředky.

6 Plzeňskému 3. sboru podléhaly pěší pluky a další jednotky 11. a 16. divize s centry v Plzni a Písku, táborskému 4. sboru 5. a 15. divize v Českých Budějovicích a Kolíně.

-----

ce a složkách takzvané Moravské brigády formovalo další velitelské centrum v Olomouci, vzniklo v moravském zemském hlavním městě velitelství třetí vojenské oblasti, jež disponovalo pravomocemi pro celou Moravskoslezskou zemi a jemuž podléhala sborová velitelství v Brně (5. sbor) a Olomouci (6. sbor). (7) Vedle vojenských útvarů v posádkových městech, doplňovaných mobilizovanými muži, plnila v české části Slezska zvláštní úkoly (včetně zapojení do přípravy a provádění odsunu Němců) v úseku od Vrba po Jablunkov první československá samostatná tanková brigáda, jejíž velitelství sídlilo v Moravské Ostravě. Její velitel plukovník Vladimír Janko zastával zpočátku funkci zemského velitele pro oblast ostravské expozitury Moravsko-

slezského zemského národního výboru. (8) Pokud šlo o početní stav československé branné moci, ukázalo se, že jen personální naplnění jednotek a svazků ve čtyřech vojenských oblastech — bez započtení ministerstva národní obrany, jemu přímo podléhajících útvarů a letectva — by si vyžádalo dvě stě deset tisíc osob, z toho asi devatenáct tisíc důstojníků. Podle některých zpráv

----

7 Pátému sboru podléhaly jednotky 3. a 6. divize s centry v Kroměříži a Brně, 6. sboru útvary 7. a 8. divize s velitelstvími v Olomouci a Hranicích.

8 VÍTA-VHA, f. Vojenská rada, k. 1, protokol 5. schůze Vojenské rady z 15.5.1945 s přílohami (body č. 1 a 2); f. VO 1, k. 1, materiál „Historie 1. oblasti po příchodu do Prahy“, denní hlášení velitelství 1. československé armády č. 1-7 z 23.-29.5.1945, rozkaz velitelství 1. československé armády z 28.5.1945, č.j. 17/taj. org. k zřízení a organizaci 1. oblasti, štáb týlu 1. čs. armády z 29.5.1945, č.j. 08510/taj. 45; Zemský archiv Opava (ZA Opava), f. Expozitura Moravskoslezského ZNV v Moravské Ostravě (EZNV) 1945-1949, odb. I/presid., k. 92, protokoly 5. a 8. schůze předsednictva ostravské expozitury z 12. a 14.6.1945. Podle stavu z konce května 1945 měla 1. československá armáda v Čechách k dispozici celkem 10 čt tanků, 8 čt obrněných automobilů (z toho 7 v pohraničí) a 11 obrněných vlaků (z toho 7 v pohraničí). Srv VŮA-VHA, f. VO 1, k. 1, 1. čs. armáda, č.j. 0505/taj. 45 z 27.5.1945.

-----

bylo v československých ozbrojených silách po nástupu povolanců v červnu 1945 (pro službu ve vnitrozemí i v pohraničí) k dispozici kolem sto sedmdesáti šesti tisíc mužů. Uvádí se také, že

k 10. červenci činil početní stav armády na celém státním území — bez letectva — přibližně sto osmdesát devět tisíc osob, z toho sto třicet tisíc záložníků povolaných na mimořádné cvičení. V této souvislosti je možno uvést, že během květnového povstání bylo údajně vyzbrojeno asi sto padesát až dvě stě tisíc osob, z nichž se část podřídila posádkovým nebo vyšším vojenským velitelstvím a jednala na základě rozkazů ministerstva národní obrany. O zhruba sto čtyřiceti tisících ozbrojencích, kteří v Čechách vykonávali bezpečnostní službu v nejširším slova smyslu, se zmiňují jiné prameny. (9)

Vzhledem ke značné koncentraci Němců v prostoru od demarkační čáry s Američany směrem podél hranic na východ až k obvodům správních okresů severní Moravy a Slezska zajišťovaly přípravu a realizaci vysídlovacích akcí z největší části armádní jednotky první oblasti. Přímo z jejího území a přes ně byla „evakuována“ hlavní masa německého obyvatelstva. Bylo tomu tak rovněž proto, že území prvního vojenského obvodu mělo nejdelší hranice se sovětskou okupační zónou v Německu, kde přijímání vysídlelců naráželo na relativně nejmenší problémy. Vojáci tady, stejně jako na dalších místech českých zemí osídlených Němci, soustřeďovali a podle okolností i „vyhošťovali“ početnější skupiny osob z vlastní iniciativy, většinou však v dohodě s národními výbory, respektive správními komisemi. Souběžně plnili další úkoly vojenského, ale též bezpečnostního, pořádkového a hospodářského charakteru (střežení důležitých průmyslových podniků a podobně). Rozkazy vydávané velením první oblasti, prvním a druhým sborem a podřízenými divizemi přesvědčivě dokládají, že vojáci postupovali při odsunu podle předem připravených plánů, promyšleně a systematicky, i když v praxi leckdy organizace skřípala a příslušné pokyny nebyly vždy a všude důsledně respektovány. V některých místech došlo i na „živelné“ improvizace.

Za den, v němž v zásadních věcech začaly ústřední armádní orgány svými směrnici regulovat rozsáhlejší nucené migrace německého obyvatelstva za hranice, lze považovat 5. červen. Velitel první vojenské oblasti generál Karel Klapálek tehdy vydal rozkaz podřízenému prvnímu a druhému sboru (na vědomí též Posádkovému velitelství Velké Prahy — PVVP), aby byly pro „odchod“ Němců vyhledány vhodné komunikace a přechody. Nemělo jít o hlavní, nýbrž jen vedlejší

-----

9 STANĚK, Tomáš: Perzekuce 1945: Perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu–srpnu 1945. Praha, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 1996, s. 187, pozn. č. 4; MINAŘÍK, Pavel: Výstavba čs. armády od května 1945 do prosince 1945 a její podíl na obnově Československa. In: KOKOŠKOVÁ, Zdeňka – KOCIAN, Jiří – KOKOŠKA, Stanislav (ed.): Československo na rozhraní dvou epoch nesvobody: Sborník z konference k 60. výročí konce druhé světové války. Praha, Národní archiv – ÚSD AV ČR 2005, s. 125 n.; AMV-Ka, f. A 14, k. 7/59, zpráva Zemského velitelství SNB Praha z 12.12.1945, č. I79546/1945.

-----

trasy, které se vyhýbaly důležitým sovětským a československým vojenským centrům. Hlášení o provedení rozkazu s udáním určených cest měly sbory předložit již do rána příštího dne. (10) Krátce poté (7. června) následoval Klapálekův rozkaz „Odsun německého obyvatelstva z českých krajů“. V jeho textu se vycházelo z toho, že je třeba - údajně na základě programu přijatého v Košicích 5. dubna 1945 a záměrů vlády - připravit „vyčištění území republiky od německých a maďarských živelů“. Pro „úplnou evakuaci Němců“ mělo být prozatím zařízeno alespoň to nejnutnější. Nejdříve se počítalo s odsunem z vnitrozemí, kde se počet Němců považoval za „nepatrný“, a následně z okrajových míst při bývalé protektorátní hranici, kde se jich údajně nezdržovalo více než šedesát procent. Předpokládala se součinnost s národními výbory (správními komisemi) všech stupňů. K odsunu určené skupiny německého obyvatelstva se měly přepravovat po vybraných komunikacích (rovněž z obvodu Posádkového velitelství Velké Prahy) až na státní hranici, kde je měly převzít orgány Rudé armády. Každý transport měl být předán s písemnou dokumentací (zachycení celkového počtu lidí, rozdělení na muže,

ženy a děti mladší čtrnácti let). Vysídlované osoby si mohly vzít potraviny na sedm dní a věci nejn nutnější potřeby v množství, které budou moci samy unést. Na místě se měly ponechat jen nezbytné pracovní síly. Němci, kteří nepřicházeli v úvahu pro odsun, měli být zatím „alespoň zpravodajsky střeženi“. Velitelé prvního (generál František Slunečko) a druhého (zpočátku krátce generál František Tallavania, pak generál Jan Kratochvíl) sboru i Posádkové velitelství Velké Prahy byli vyzváni k okamžitému zahájení příprav: do 14. června měli předložit plány za své obvody, v nichž by byly zformulovány jak celkové představy o „evakuaci“ Němců, tak konkrétní návrhy, jak ji urychlit. Poté se měl vydat všeobecný rozkaz k započetí akce. (11) Téhož dne předložilo velitelství první vojenské oblasti Hlavnímu štábu ministerstva národní obrany také přehled cest a hraničních přechodů

-----

10 VLA-VHA, f. VO 1, k. 2, rozkaz generála Klapálka z 5.6.1945, č.j. 0527/taj.1.odd.1945; viz také hlášení velitele 2. armádního sboru o výběru čtrnácti odsunových tras v jemu podléhajícímu obvodu.

11 Tamtéž, rozkaz generála Klapálka ze 7.6.1945, č.j. 0536/taj.1.odd.1945 (duplikáty tamtéž, f. MNO, HŠ, 7. odd., č.j. 25/taj., k. 62; NA, f. Ministerstvo vnitra - dodatky (MV-D), k. 215); též viz BIMAN, S. - CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 93. V rozkaze byl zmíněn tehdejší záměr politického centra provést odsun na základě vládního nařízení a zřídit Nejvyšší radu pro odsun a osídlení a současně též Osídlovací úřad. Přiloženy byly také mapy Čech, Moravy a Slezska a speciální francouzsky značená mapa „skutečných“ etnografických hranic („Frontières ethnographiques réelles“) v českých zemích (příslušný karton ji ovšem neobsahuje). Transportní listiny zatím nebyly v archivních fondech objeveny, ačkoli měly být v dvojím vyhotovení zasílány také velitelství VO 1. Pořízení jmenných seznamů Němců s uvedením jejich věku a místa, odkud pocházeli, ukládal také velitel 1. divize v přípravném rozkaze dne 5., respektive 7. června, tedy krátce před odchodem hlavních sil tohoto útvaru do pohraničí (8.6.). (VÚA-VHA, f. SSSR V/191 (B), rozkaz č. 1 velitele 1. divize z 5. června a dodatek ze 7.června.)

-----

vybraných pro „odtransportování“ Němců. (12) Nejpozději právě od vydání tohoto rozkazu z Prahy muselo být podřízeným útvarům jasné, že nyní je značná část civilního (i starousedlého) německého obyvatelstva bezprostředně postavena před jedinou alternativou: opuštění země.

Sotva začaly armádní jednotky s vysídlovacími akcemi, objevily se začátkem června první závažné komplikace. Od druhého sboru (devatenáctý pěší pluk v Králíkách) totiž přišly ověřené zprávy, že polští vojáci obsazují území na druhé straně československých hranic v pásmu od Ratiboře směrem na západ až po Žitavu včetně Kladska, na jehož připojení k Československu se tehdy vážně pomýšlelo, a že neumožňují další odsun, respektive že skupiny vysídlenců vracejí zpět. Podobně se v tomto prostoru, kam se již od konce května 1945 podařilo na základě nařízení velitelů úseků a pod tlakem „revolučních“ formací (mimo jiné též partyzánského svazku „Václava“ s brigádami „Brodecký“ a „Kapitán“, respektive „Hejtman“) vyhostit jistý počet Němců, chovali někteří místní velitelé Rudé armády. Generál Bohumil Boček vyjádřil před důstojníky, kteří přijeli z Králík do Prahy pro instrukce, podivení nad tím, že již dochází k „vystěhování“ Němců, a ptal se, od koho k tomu vůbec dostali rozkaz. (13) Může to svědčit o tom, že ministerstvo národní obrany v těchto dnech (6. a 7. června) s nějakými neřízenými „evakuacemi“ ještě nepočítalo. Přitom si však na hlavním štábu museli uvědomovat, že řada již vydaných pokynů jejich rychlé a energické zahájení přinejmenším sugerovala a že tudíž nemohlo překvapovat, když jednotliví místní velitelé začali jednat. Odsun Němců v obvodu devatenáctého pěšího pluku byl nicméně poté zastaven. Již 9. června informovalo místní velitelství Rudé armády československé vojáky ve Vamberku, že Němce, kteří měli v roce 1937 bydliště na území Československa a kteří již byli vystěho-

-----

12 Tamtéž, f. VO 1, k. 49, opis hlášení generála Klapálka ze 7.6.1945 na MNO a MV (plukovníku Baníkovi) o určených cestách pro „odtransportování německého obyvatelstva z pohraničí na území německé říše“, č.j. 0537/taj.1.odd.1945, příloha č. 4 k elaborátu 1. oddělení štábu pro poradu na Hlavním štábu MNO 28.7.1945 (duplikát NA, f. MV-D, k. 215).

13 Sr. BIMAN, S. - CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 94-96; VÚA-VHA, f. VO 1, k. 48, zprávy pěšího pluku č. 19 z 6.6.1945 a 2. sboru z 11.6.1945 a hlášení 1. oblasti na Hlavní štáb MNO z 12.6.1945, č.j. 202/taj. 1.odd.45 a č.j. 205/ 1.odd./oper. 45. Generál Klapálek mj. upozorňoval, že za této situace nastanou komplikace v přípravách k obsazení Kladska, na nichž se měly spolupodílet síly 1. a 3. vojenské oblasti, a připomínal, že se chystá vyhlášení pohotovosti 14. divize. Ještě koncem května 1945 přišlo z operační skupiny 3. divize hlášení, že pokud jde o kladský úsek, „žádný z ruských velitelů neví, že toto území má být obsazeno čs. jednotkami“ (tamtéž, k. 1, 1. čs. armáda z 29.5.1945, č.j. 0507/taj.45, výpis ze situačních hlášení jednotek československé armády). Vojenské zpravodajské orgány kladské území permanentně monitorovaly (např. tamtéž, k. 48, vel. 1.obl., č.j. 314/zprav. 45, souhrn zpráv do 26. června). K blokování nepřipravených odsunů ze strany Rudé armády mj. tamtéž, k. 49, materiál „Potíže při vysídlování Němců“, sestavený štábem 1. vojenské oblasti pro poradu na Hlavním štábu MNO dne 28.7.1945 (s. 1-7); rovněž NA, f. Úřad předsednictva vlády - Běžná spisovna (ÚPV-BS) 1945-1952, k. 1033, sign. 1365/2.

-----

vání, bude vracet zpět. Po jednání velitele devatenáctého pěšího pluku z Králík se sovětským velením získal pak podplukovník Gaksch (zřejmě jen ústní) prozatímní příslib, že dosud odsunutí Němci už zůstanou za hranicemi, s odsunem dalších se však s okamžitou platností mělo skončit. (14) Přestože Sověti s jistým časovým odstupem s příjmem vysídlenců na území kontrolované Poláky přes některé hraniční přechody zase tak či onak souhlasili, (15) přičemž se o této záležitosti dále jednalo na různých místech (první vojenská oblast žádala hlavní štáb o uzavření dohody s Rudou armádou, jež by měla širší platnost), (16) bylo nadále možné „bezproblémově“ používat pro hromadný odsun pouze komunikace v úseku od Žitavy (respektive toku lužické Nisy) směrem na západ k demarkační linii s americkou armádou.

Hlavní štáb ministerstva národní obrany reagoval 12. června rozkazem svého náčelníka generála Bočka (pod označením čtvrtého oddělení hlavního štábu), aby byla třetí pěší divize na Moravě nasazena v první řadě k zajištění a udržení pořádku v pohraničí a k vystěhování Němců za hranice. Vysídlovací akce podle něj měly probíhat „organizovaně, v menších skupinách“, přičemž bylo stanoveno, že osoby určené k odsunu z Moravy, severovýchodních a části severních Čech nemají být v pásmu obsazeném Poláky od Ratiboře až po Žitavu převáděny přímo přes hranice, nýbrž — jak to konkretizovala směrnice první vojenské oblasti — po doho-

-----

14 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 2, rukopisný fonogram z 9. a 10.6.1945 od velitelství 2. sboru.

15 Značné potíže mj. vyvolal pokus o vysídlení několika tisíc Němců z Jablonecka a Liberecka v polovině června. Oznámení velitele Rudé armády ve Smržovce generála Samochvalova z 15. června, že do 17. června bude přes hranici propuštěn větší počet Němců, inspirovalo ukvapené dílčí vysídlovací akce národních výborů (správních komisí) v regionu. Z obvodu Liberce byly ještě téhož dne vystěhovány asi dva tisíce osob (přitom údajně ve městě došlo k 59 sebevraždám) a ještě větší počet pak z okolních obcí, většinou přes Hrádek nad Nisou. Pak ale začaly polské hlídky na druhé straně hranice vysídlence vracet, respektive je vůbec nepřijímaly. Takto např. skončil u Polubného ve dnech 5. a 6. června transport zhruba tisícovky Němců z Jablonce nad Nisou, jež — zřejmě bez předchozí domluvy s československou armádou — nařídila zdejší okresní správní komise (OSK) společně s místní správní komisí (MSK). Na stejném přechodu zabránili Poláci již kolem 4. června převzetí říšských Němců. Samostatné jednání zdejších správních orgánů mohlo být ovlivněno i emfatickými projevy členů vlády Václava Noska a Josefa Davida v Liberci nebo zavražděním jednoho

československého vojáka u Tanvaldu krátce předtím. (NA, f. Úřad předsednictva vlády – tajné (ÚPV T), k. 308, inv. č. 1635, hlášení Úřadu Národní bezpečnosti (ÚNB) v Liberci na ministerstvo vnitra, postoupené dále 7.7.1945 Zdeňku Fierlingerovi; VÚA-VHA, f. VO 1, k. 4, hlášení ÚNB v Jablonci n/N. z 18.6.1945, č.j. 52/45 presid.; Státní okresní archiv Jablonec nad Nisou (SOkA Jablonec n/N.), f. ONV Jablonec n/N., k. 23, hlášení ÚNB v Jablonci n/N. na ministerstvo vnitra z 11.6.1945, č.j. 7 pres. a další materiál; BIMAN, S. – CfLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 99, 120.)

16 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 48, přípis velitelství 1. vojenské oblasti ze 14.6.1945, č.j. 707/taj.1,odd.45. Kolem 15. června jednal např. major Melichar z povězení velitelství 14. divize znovu se sovětskými a polskými představiteli, mj. o pohrůžce Poláků, že pošlou z Kladska 15 tisíc Němců na území ČSR (tamtéž, k. 2, č.j. 45/taj.1,odd.1945, zpráv. velitele 2. sboru Kratochvíla).

----

dě s železničními traťovými velitelstvími (ŽTV) v Olomouci a Hradci Králové přepravovány z třetí vojenské oblasti na Děčín a pak „ve všeobecném směru“ na Drážďany, z prostoru druhého sboru (západně od Žamberka k Liberci) pak na Teplice-Šanov a dále na Saskou Kamenici. Němci z jižní Moravy měli být vystěhováni do Rakouska. (17) Z hlediska úspěšné realizace transferu bylo nejdůležitější právě otevření cesty přes území první vojenské oblasti v Čechách. Zejména Němci ze severní Moravy a Slezska absolvovali i několikadenní jízdy v tomto směru za značně svízelných podmínek. Útrapy cesty doléhaly pochopitelně nejvíce na lidi staré, nemocné a malé děti. Případy úmrtí (někdy též sebevražd) během transportů a poté na německém území nebyly výjimkou. (18) Bočkův imperativně formulovaný rozkaz, v němž se již nehovořilo o pouhých přípravách, ale o přímém provedení „evakuací“ (ovšem bez přesných časových údajů pro jejich zahájení), lze hodnotit jako v daném kontextu velmi závažné nařízení. V prostoru první vojenské oblasti již velitelství prvního a druhého armádního sboru podle rozkazu z 5. června vypracovala pro etapu do 15. června plány postupu včetně předběžného vytyčení vysídlovacích tras. (19)

-----

17 Tamtéž, rozkaz Hlavního štábu MNO (podepsán generál Boček) z 12.6.1945, č.j. 78/taj:4,odd.1945 (duplikát NA, f. MV-D, k. 215); srv. také BIMAN, S. – CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 120; VÚA-VHA, f. VO 1, k. 48, rozkaz velitele 1. vojenské oblasti z 16.6.1945, č.j. 01590/taj.1,odd.1945. Uvolnění transportních cest na území 1. sboru k vysídlení Němců z území 2. sboru nařídilo již 11. června velitelství VO 1 (tamtéž, f. VO 1, k. 2, rozkaz VO 1 č.j. 0545/taj.45).

18 Srv. relace pamětníků v edici T. Schiedera Dokumentation der Vertreibung..., sv. IV/2, s. 363380.

19 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 2, plán vysídlení Němců z území 1. sboru (generál Slunečko) ze 14.6.1945, č.j. 62/taj.1,odd.1945, upřesnění vysídlovacích tras od velitele 2. sboru generála Kratochvíla z 15.6.1945, č.j. 42/taj.1,odd.1945. Odsunový plán v prostoru Posádkového velitelství Velké Prahy byl projednán na společné schůzi s civilními orgány 14. června.

Zevrubnější vymezení skupin Němců, kteří měli být vystěhováni za hranice ve třech etapách, předložilo velitelství prvního sboru v čele s generálem Slunečkem. Do jeho „Rozkazu k zahájení odsunu německého obyvatelstva“ z 19. června, jenž byl určen první a dvanácté divizi, byly již zřejmě mezitím zapracovány zásady přijaté na „vyšších místech“. V první etapě se měla až na některé výjimky (lékaři, nezbytné administrativní síly) vysídlit veškerá „postradatelná inteligence“ společně s těmi řemeslníky, živnostníky a příslušníky jiných profesí, jejichž další přítomnost v místě nebyla bezprostředně potřebná. Odejít mělo také všechno „nadbytečné

osazenstvo" průmyslových a jiných podniků. U těchto osob se počítalo s tím, že budou soustředěny v táborech a poté „co nejrychleji vystěhovány" (rodiny se přitom pokud možno neměly rozdělovat, lidé neschopní pochodu a děti ve věku do deseti let měli být přepravováni vozidly). Ve druhé etapě se měli zkoncentrovat ostatní Němci, ovšem kromě zemědělců, jejichž odsun byl podmíněn příchodem dostatečného počtu českých osídlenců a naplánován do třetí, závěrečné fáze. Ze sestaveného pořadí skupin bylo očividné, že vysídlení sudetoněmeckých elit v té či oné podobě zapletených s nacismem stejně jako osob majetnějších a s vyšším sociálním statutem patřilo k přednostním úkolům. Přípravné práce měly provádět civilní složky za spoluúčasti vojáků, což se tykalo také dispozic pro nakládání se zabaveným nebo opuštěným majetkem. Armádě připadla odpovědnost za vlastní zajištění transportů. Jak bylo tehdy v armádních pokynech a směrnicích obvyklé, nezmiňoval se ani tento důležitý rozkaz, jehož zásadami se řídily jednotky v „terénu", o německých antifašistech. (20) Radikalitou své koncepce se v mnoha ohledech podobal nařízení, jež pouze o několik dnů dříve vydal Zemský národní výbor v Praze. (21)

Přímo od vlády obdržela armáda 15. června 1945 směrnice k soustředění a odsunu německého obyvatelstva. (22) Obecné zásady pro činnost armádních složek v pohraničí byly vytyčeny v pokynech Hlavního štábu ministerstva národní obrany z téhož dne a poté v rozkazech velitelství vojenských oblastí a jim podřízených útvarů. Kromě direktiv ohledně zacházení s Němci a „nepřátelským" (nyní již „národním") majetkem stanovovaly tyto dokumenty celou škálu úkolů, jež měly vojenské jednotky v určených sestavách plnit při obsazování pohraničí a zajištění státních hranic. V rámci první vojenské oblasti se závazným vodítkem postupu stala „Operační směrnice č. 129" z 16. června, ve druhé oblasti „Operační směrnice č. 11 pro zajištění pohraničního území" z 20. června a ve třetí oblasti „Všeobecné směrnice pro zajištění hranic v přechodném období" z 19. června 1945. Uvedené směrnice se – při současném zohlednění specifických podmínek v regionech – co do svého

----

20 Tamtéž, k. 48, rozkaz velitelství 1. sboru z 19.6.1945, č.j. 76/taj.1.odd.1945. Tento rozkaz generála Slunečka doplňoval jeho dřívější pokyny o komunikacích pro vystěhování, vydané již 9. června.

21 O směrnících pražského ZNV z 12.6.1945 bude pojednáno ve 3. části této studie.

22 Blíže k tomu opět ve 3. části studie.

-----

obsahu v mnohém shodovaly. (23) Tato a další nařízení stejně jako pravidelná situační hlášení vojenských útvarů vcelku plasticky odrážela stěžejní problémy postupu armády v pohraničí. Použitá optika byla příznačně vojenská, včetně zřejmé selekce a „filtrace" zpráv o životních svízelných německého obyvatelstva a excesech páchaných příslušníky armády a dalších ozbrojených složek. Často se v nich referovalo o obtížích „vyčišťovacích" akcí, o leckdy vážnou spolupráci s místními orgány (stížnosti se tykaly hlavně zastoupení „nespolehlivých" Čechů z řad starousedlíků a někdy i Němců v prvních národních výborech), dále o pátrání po aktivitách německého „podzemí" (werwolfů a podobně), o hospodářských poměrech i o chování Rudé armády a různých „revolučních" formací; jejich počínání přitom vojáci nezřídka i ostře kritizovali. Objektem trvalé pozornosti, a to se zjevným negativním akcentem, se stali němečtí antifašisté – komunisté a sociální demokraté. (24) Podle armádních rozkazů měly být z vybraných útvarů v pohraničí vyčleňovány menší mobilní jednotky („létací" či asistenční oddíly). Jejich speciálním pověřením bylo „čistit" hůře přístupné terény a také soustavně sledovat Němce v jednotlivých lokalitách. V případě zjištěného „nepřátelského chování" se proti nim mělo rázně zakročit. „Létacím" oddílům bylo doporučováno, aby „působily s brutální náhlostí, vynaložením vší energie ku zničení vyvstalých odporů", přičemž cílem mělo být rovněž posílení „sebevědomí českých úředních orgánů a českého obyvatelstva". Němci se měli udržovat ve stálé „dezorientaci" co do sestavy, síly a úkolů těchto jednotek. (25)

V době takzvané branné pohotovosti státu, kdy armáda v pohraničí zpočátku nahrazovala v podstatné míře úkony složek podléhajících ministerstvu vnitra, vzrostl značně význam její zpravodajské činnosti, a to jak pokud šlo o ofenzivní aktivity (ty mělo na starost druhé oddělení Hlavního štábu ministerstva národní obrany a příslušná zpravodajská oddělení vyšších vojenských velitelství), tak defenzivu, jež se stala doménou Obranného zpravodajství (OBZ). Z této služby se za daných okolností – včetně vazby na přijatý způsob řešení „sudetoněmecké otázky“ – postupně stala dominantní zpravodajská centrála v republice vůbec. Příslušníci Obranného zpravodajství, řízeného podplukovníkem Bedřichem Reicinem a dalšími lidmi (někteří z nich měli stejně jako on velmi blízké vztahy k sovětským zpravodajcům),

-----

23 Tamtéž, f. VO 1, k. 48, rozkaz velitelství 1. vojenské oblasti z 16.6.1945, č.j. 217/taj.1.odd.45; rozkaz velitelství 2. oblasti z 20.6.1945, č.j. 41/taj. 1.odd.45; rozkaz velitelství 3. oblasti z 19.6.1945, č.j. 052/taj. 1.odd.45. Srv. rovněž zpřesňující směrnice nižších velitelství v tomtéž kartonu: operační směrnice č. 1 k zajištění pohraničního území velitelství dělostřelectva VO 1 z 19.6.1945, č.j. 1086/taj.45 a operační směrnice č. 11 k zajištění pohraničního území velitelství 1. sboru z 19.6.1945, č.j. 72/taj.1.odd.1945.

24 K tomu viz obsáhlá dokumentace tamtéž, zejména f. VO 1 (k. 48-50) a f. Vojenská kancelář prezidenta republiky (VKPR), k. 1, souhrnné zprávy velitelství vojenských oblastí z června až srpna 1945.

25 Tamtéž, f. VO 1, k. 48, velitelství dělostřelectva 1. oblasti z 19.6.1945, č.j. 085/taj.45, operační směrnice č. 1, s. 2; pokyny velitelství 1. oblasti z 30.6.1945, č.j. 286/taj. 1.odd.45; rozkaz velitelství 12. divize z 23.6.1945, č.j. 168/taj. 1.odd.45 (operační rozkaz č. 1, s. 2).

-----

získali mimořádné pravomoci. V pohraničí vyvíjelo Obranné zpravodajství na úrovni oblastí, vyšších velitelství a jednotek, se svými takzvanými bezpečnostními oddíly nebo přidělenými asistenčními skupinami, intenzivní činnost, jež zahrnovala zatýkání, zajišťování ve vazbě, vyšetřování, domovní prohlídky a podobně. Obranné zpravodajství se také zapojovalo do rozmanitých „pacifikačních“ akcí a přípravy odsunu, jeho činitelé budovali agenturní síť a plnili další speciální úkoly. Tehdejší vedoucí úseku takzvané vnější ochrany na Hlavní správě Obranného zpravodajství kapitán Karel Vaš se svými podřízenými (mimo jiné v takzvané německé operační skupině) nesl spoluodpovědnost za mnohé tehdejší nezákonnosti. (26)

V některých případech se v pohraničí důslednější kontrole nadřízených míst vymklo i počínání jednotek pravidelné armády. Obzvláště patrné to bylo u osmadvacátého pěšího pluku, který pod velením podplukovníka Františka Vovesa tvořil původně součást první divize prvního sboru v druhém sledu zajišťovací sestavy (šlo vlastně o zálohu velitelství první oblasti, první prapor byl umístěn v Praze). V souvislosti s pověřením tohoto útvaru „čistit“ oblast od České Lípy přes Doksy po Kuří Vody se jeho velitelství spolu s druhým a třetím praporem přesunulo do České Lípy a operačně bylo podřízeno druhému sboru, konkrétně třinácté divizi. Velitel pluku vydal 14. června 1945 rozkaz k zahájení vysídlovací akce, který byl obyvatelstvu oznámen vyhláškami. Jednotky pluku „čistily“ nejdříve okresy Česká Lípa a Německé Jablonné (Jablonné v Podještědí), dále Varnsdorfsko, Rumbursko a Sluknovsko. Začátkem července působily v prostoru od Dubé přes Doksy po Jestřebí, přičemž jejich aktivita zasahovala též do děčínského okresu. (27) Zacházení vojáků s německým obyvatelstvem a jeho majetkem bylo provázeno řadou svévolných, nezřídka brutálních činů. Důstojníci (například velitel druhého praporu major Gustav Kritzner) i mužstvo se také dostávali do konfliktů s místními správními orgány, na nichž vymáhali urychlenou přípravu „evakuace“ Němců nebo přednostní zásobování, a přisvojovali si jim nepříslušející kompetence. To mělo za následek mnohé stížnosti též ze strany nadřízených a velitelů jiných jednotek. Jen pro ilustraci lze uvést, že v jedné z obcí (Polevsko), kde funkcionáři místního národního výboru při výběru Němců určených k odsunu nepostupovali dostatečně rázně, došlo i na vyhrůžku, že se z ní stanou „druhé Lidice“. (28) Situace se

vyhrocovala, takže zejména v důsledku prosazení ukvapeného odsunu několika tisíc Němců z Děčína-Podmokel v polovině července byl po urgencích velitelství třinácté divize (plukovník Alois Fišera) a druhého sboru osmadvacátý pěší pluk, o jehož aktivitách mimo jiné referovali informátoři NKVD až do Moskvy, koncem měsíce přidělen prvnímu sboru, stažen do nových působišť (Ústí nad Labem, Lovosice, Litoměřice) a podřízen dvanácté divizi. Podle tvrzení podplukovníka Vovese, kterému se sice nepřikládala plná věrohodnost ani v armádních kruzích, ale též podle předložených výkazů, vystěhoval osmadvacátý pěší pluk za dobu svého zhruba dvouměsíčního působení v dané oblasti přes třiaosmdesát tisíc Němců. (29) Na adresu jeho příslušníků sice občas zaznělo, že dávají „špatný příklad“ ostatním jednotkám, ale jejich postup byl s poukazem na státní zájmy rovněž omlouván. Jejich „nediplomatické“ a radikální jednání prý vyplývalo z „dobré vůle“, jež spočívala ve snaze, ostatně vlastní též armádním špičkám, dostat za hranice v co nejkratším čase co nejvíce Němců. (30) Z postupu osmadvacátého pěšího pluku je rovněž patrné, že výzvy, jež obsahovalo

-----

26 HANZLÍK, František: Únor 1948 – výsledek nerovného zápasu. Praha, Prewon 1997, s. 83-100; TÝŽ: Nové poznatky o Obranném zpravodajství: Stav zkoumání problematiky v archivech. In: KOCIAN, Jiří – TŮMA, Oldřich (ed.): Deset let soudobých dějin: Jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků. Praha, ÚSD AV ČR 2001, s. 56-64; TÝŽ: Vojenské obranné zpravodajství v zápasu o politickou moc 1945-1950. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR 2003; TÝŽ – POSPÍŠIL, Jaroslav: Soumrak demokracie: Reicinovo Obranné zpravodajství na cestě KSČ k moci. Vizovice, Lípa 2000, s. 31-63, 73-130.

27 HAVEL, Jan – KAISER, Vladimír – PUSTEJOVSKY, Otrfid: Stalo se v Ústí nad Labem 31. července 1945. (Memorabilia ustensis, sv. 9.) Ústí n/L., Město Ústí n/L. 2005, s. 13-17; RADVANOVSÝ, Zdeněk: Konec česko-německého soužití v Ústecké oblasti 1945-1948. (Acta Universitatis Purkynianae, sv. 25 – Studia historica, č. 3.) Ústí n/L., Univerzita Jana Evangelisty Purkyně 1997, s. 61 (k odsunům z Děčína v polovině července). Podle některých zpráv dosáhl do začátku července 1945 počet sebevražd v České Lípě a okolí osmdesáti. Jen v období od 15. do 20. června se 28. pěšímu pluku údajně podařilo vystěhovat asi 18 500 Němců z prostoru České Lípy. (VÚA-VHA, f. VKPR, k. 1, č.j. 1032, zprávy došlé do 4.7.1945.) O akcích 28. pěšího pluku prováděných „ve vlastní režii“ (tedy bez dohody s okresními správními komisemi a vlastně navzdory protestům jejich funkcionářů) v okresech Šluknov a Varnsdorf informují také zprávy takzvané Meziministerské a zemské komise pro pohraničí země České (NA, f. Ministerstvo vnitra – Noskův archiv (MV-N), k. 230) a hlášení jistého plukovníka V. Frajta o nepřístojnostech vojenských osob v prostoru Rumburka a Varnsdorfu z 1.8.1945 (VÚA-VHA, f. MNO, HŠ, 1. odd., č.j. 695/dův, k. 20 (B)).

28 Srv. STANĚK, Tomáš: Poválečné „excesy“ v českých zemích..., s. 29 n., pozn. č. 48 a 49. Příklad Lidic posloužil i jinde. Ve vyhlášce určené německému obyvatelstvu, kterou vydal místní vojenský velitel v prostoru Chrastavy major Zábrodský, mimo jiné stálo: „Ke konci upozorňuji všechny Němce, že jakýkoliv pokus o vzpouru nebo ilegální činnost je automatickým pokynem pro čsl. vojsko a čsl. bezpečnostní složky, aby přikročily podle povahy provinění k opatřením (v omezeném nebo plném rozsahu), jež byla učiněna nacistickým režimem v obci Lidicích.“ (NA, f. Pohraniční oddělení ÚV KSČ (19/8), arch. j. 7, tištěná vyhláška z 15.6.1945.)

29 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 49, velitelství 1. oblasti z 26.7.1945, č.j. 376/taj. 1.odd.45 („Zvláštní operační rozkaz č. 3“), materiál „Potíže při vysídlování Němců“ pro poradu na Hlavním štábu MNO dne 28.7.1945, s. 6; koncept pokynů velitelství 1. oblasti k otázce dalšího působení pěšího pluku č. 28 (datováno k 2.8.1945); hlášení velitelství 2. sboru z 30.7.1945, č.j. 30286/taj. 2.odd.45 na velitelství 1. oblasti; velitelství 1. oblasti z 1.8.1945, č.j. 408/taj. 1.odd.45 na HŠ MNO; zpráva velitelství 1. sboru, příloha k č.j. 162/taj. 1.odd.45 (postup vysídlování německého obyvatelstva v červnu a červenci 1945, listy č. 1-8). Srv. též BIMAN, S. – CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 121 n.; NOSKOVÁ, A. E: Migration of the Germans after the Second World War: Political and Psychological Aspects. In: RIEBER, Alfred J. (ed.):

Forced Migration in Central and Eastern Europe, 1939-1950. London, Cass 2000, s. 96-114, zde s. 107-109.

30 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 49, situační zpráva velitelství 2. sboru z 30.7.1945, č.j. 159/taj. 1.odd.45, s. 2 a nedatovaný materiál sestavený pro poradu na Hlavním štábu MNO dne 28.7.1945 (nařízení náčelníka štábu 1. vojenské oblasti pro přípravu elaborátu k poradě, s. 1).

-----

tzakvané Desatero pro československého vojáka v pohraničním území, vydané velitelstvím první oblasti 6. června 1945, mohly být v konkrétních podmínkách vnímány velmi různě. (31)

V pramenech lze nalézt mnohé další případy dokládající fakt, že armáda sehrávala při iniciování a intenzifikaci „evakuace“ Němců klíčovou úlohu. Tak například vysídlovací akce zahájená Okresním národním výborem v Bílině, při níž se přihlíželo k zajištění provozu důležitých závodů, byla narušena postupem vojáků pátého pěšího pluku, kteří pak proti vůli civilního orgánu provedli dva samostatné odsuny. V chomutovském okrese byly první transporty vypraveny bez dohody s tamní okresní správní komisí. (32) Obzvláště důrazně postupovaly při vysídlování německého obyvatelstva jednotky první československé tankové brigády operující v pohraničních okresech ostravské expozitury Moravskoslezského Zemského národního výboru (MZNV). Předsednictvo tohoto orgánu se v přítomnosti velitele brigády podplukovníka Vladimíra Janko a velitele šestého armádního sboru generála Josefa Beránka 12. června 1945 usneslo na opatřeních týkajících se organizace transportů Němců a zřizování internačních táborů. Již následujícího dne bylo za asistence příslušníků brigády vysídleno ke státní hranici tisíc dvě stě osmdesát Němců z Moravské Ostravy. Vojáci se rovněž společně s místními bezpečnostními sbory podíleli na přípravě a uskutečnění pěšího pochodu několika tisíc krnovských

-----

31 Tamtéž, k. 2, rozkaz č. 43 od velitelství VO 1 (podepsán generál Klapálek) ze dne 6.6.1945 („desatero“ v příloze). „Desatero“ obsahovalo např. imperativy: „Němec zůstal naším nesmiřitelným nepřítelem. Nepřestaň nenávidět Němce... Chovej se k Němcům jako vítěz... Bud' tvrdý k Němcům. Nepodej ruku Němci... I německé ženy a hitlerovská mládež nesou vinu na zločinech Němců. Bud' neústupný i k nim.“ Podle rozkazu měli velitelé setnin všech jednotek přečíst a vysvětlit „desatero“ před nastoupeným mužstvem a osvětoví důstojníci měli zorganizovat na toto téma besedy. „Desatero“ již bylo publikováno (RADVANOVSÝ, Z.: Konec česko-německého soužití v ústecké oblasti 1945-1948, s. 55 n.; BIMAN, S. — CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 125). Srv. též Stráž v pohraničí: Zpravodaj III. praporu 1. čs. samostatné tankové brigády z SSSR, č. 1, (30.6.1945).

32 Státní okresní archiv Teplice (SOKA Teplice), f. ONV Teplice, k. 8, zpráva vládního zmocněnce pro uhelný revír mostecký a falknovský (Most) z 22.8.1945, zápis o poradě dne 22.8.1945 se zástupci ONV (OSK) v dané oblasti.

Němců po 20. červnu, kteří byli poté, když se nepodařilo dosáhnout jejich vpuštění přes československo-polskou hranici, vedeni po dlouhé trase až do Králík.“ Z podnětu velení první československé samostatné brigády a za součinnosti správních a bezpečnostních úřadů bylo pak v červenci po železnici ve směru přes první vojenskou oblast (VO 1 Čechy) za hranice „instradováno“ z Ostravy, Nového Jičína, Opavy, Bruntálu a Krnova (bez německých vysídlenců z Krnovska odsunutých následně z Králík) přinejmenším osmnáct tisíc dvě stě osob. Počet Němců, které se do srpna 1945 (začátkem tohoto měsíce bylo ještě odsunuto po železnici několik tisíc lidí z Frývaldovska/Jesenicka a Rýmařovska) podařilo z obvodu expozitury MZNV „převést“ přímo přes hranici nebo vyvézt do sovětského okupačního pásma v Německu, se mohl podle neúplných a ne zcela přesných údajů pohybovat celkově minimálně kolem dvaceti

až pětadvaceti tisíc. Vojáci se tady také podíleli na „vnitřních“ přesunech početnějších skupin osob do táborů nebo na místa pracovního přidělení, jak tomu bylo mimo jiné na Jesenicku. (34) Vzhledem k těmto skutečnostem jistě stojí za zmínku zpráva vypracovaná již v polovině června na Hlavním štábu ministerstva národní obrany, v níž se mimo jiné suše konstatovalo, že pro další stěhování Němců za hranice „zatím není právního podkladu“. K tomu se navrhovalo, že pokud bude takový stav přetrvávat, „bude nutno podporovat iniciativní akce národních výborů. Věci by nebylo na škodu, kdyby se této iniciativě dostalo nějakého impulsu.“ (35) Četná hlášení vojenských míst přitom obsahovala stížnosti na národní výbory, že „brzdí činnost jednotek v pohraničí a přímo zakazují přísný postup proti Němcům“. (36)

Nebude určitě od věci připomenout, jak angažmá armády v první fázi odsunu hodnotili sami její představitelé. Vyjadřovali se například tak, že postupovali všeobecně „ve smyslu programu československé vlády“ a začali – jak tomu bylo v případě první vojenské oblasti – s „vyhošťováním“ Němců ihned, přičemž „nečekali ... ani na žádné písemné pokyny“. Plukovník Bohumír Lomský, dřívější náčelník štábu prvního československého armádního sboru v SSSR, posuzoval později tehdejší situaci takto: „Poněvadž bylo všeobecně jasné, že musí dojít k odsunu Němců z našich historických zemí, byla přirozená snaha velitelů všech stupňů zbavit se jich při každé vhodné příležitosti. Poněvadž v té době nebyly ještě nikterak označeny politické hranice čs. státu, prováděly přirozeně ihned vojenské jednotky odsun ... shromážděného obyvatelstva do Saska, které bylo obsazeno sovětskými

-----

33 STANĚK, Tomáš: Poválečné „excesy“ v českých zemích..., s. 283, 303.

34 Tamtéž, s. 54 n., 282, 289 n., 294, 297– 314.

35 VÚA-VHA, f. MNO, HŠ, 2. odd., č.j. 302 a 313/taj.1945, k. 28 (B), přehled zpráv z pohraničí do 17.6.1945 od 2. oddělení hlavního štábu.

36 BIMAN, S. — CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 108. K problémům v součinnosti armády a civilních orgánů viz též LICHNOVSKÝ, Milan: Otázky upevňování lidově demokratické moci v západním pohraničí v letech 1945-1946 a úloha čs. armády. In: Historie a vojenství, roč. 9, č.

2 (1960), s. 611-647, zde s. 634.

-----

vojáky“. Náčelník štábu třetího praporu první československé samostatné tankové brigády, dislokované v české části Slezska, mimo jiné uváděl: „Němci nás přivedli k tomu, jak nutno řešit sudetoněmeckou otázku. Nutno ji řešit rychle a radikálně.“ (37)

Upřesnění organizačně-technických otázek vysídlovací akce na území, kde probíhala obzvlášť intenzivně, přinesly směrnice velitelství první vojenské oblasti z 22. června 1945. Pro Němce stěhované z třetí vojenské oblasti (Moravskoslezská země) byly z „vykládacího prostoru“ v Děčíně určeny k další přepravě čtyři komunikace a hraniční přechody, tři pak pro osoby „evakuované“ z územního obvodu prvního sboru (mezi Libercem a Žamberkem) po jejich příjezdu do Teplic-Šanova ve směru na Chomutov a dále. Odsun z prostoru prvního sboru se měl uskutečňovat po pěti trasách na západ. Ministerstvu národní obrany byl opět adresován požadavek, aby se dohodlo se sovětskou stranou na příjmu vysídlených ve vybraných lokalitách. Současně velitelství prvního sboru obdrželo nařízení vytvořit takzvaná cirkulační velitelství pro řízení transportů v Děčíně a Teplicích-Šanově. Daný úkol sice začátkem července spinilo, avšak v úpinosti se tento záměr nepodařilo uskutečnit. (38) O propouštění „vyhoštěných“ Němců směrem na Žitavu jednal 21. června s tamním velitelem Rudé armády styčný důstojník třinácté divize, konzultováni byli také polští armádní činitelé v tomto úseku. Sověti požadovali, aby „hnanecké kolony“ v počtu maximálně jednoho tisíce osob a vybavené zásobami potravin na

několik dnů doprovázely československé stráže až do hloubky dvaceti kilometrů za hranici. Staří lidé a děti se měli přepravit povozy, přesun raněných a nemocných nebyl zatím povolen. Transporty se měly vyhnout městu Žitavě. Dále Sověti dali na srozuměnou, že vysídlení „nesmějí být obírání o zbytek svého majetku a potravin“. Jednání s Poláky, kteří s ohledem na názor velitelů Rudé armády neměli k převzetí Němců v těchto místech vážnější připomínky, bylo údajně „velmi přátelské“ (polská armáda tehdy zahajovala svou vlastní „evakuační“ akci). Rozhovory styčného důstojníka čtrnácté divize s představiteli Rudé armády v Kladsku následují-

-----

37 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 49. Příslušné formulace obsahoval materiál „Odsun Němců – zpráva o dosavadním průběhu“ (s. 1) od velitelství 1. oblasti z 16.7.1945, č.j. 343/taj. 1. odd. 45 a nedatovaný pokyn náčelníka štábu 1. oblasti pro přípravu elaborátu k jednání na Hlavním štábu MNO dne 28.7.1945, s. 1 n. Výrok Lomského viz AMV-Ka, f. Sekretariát ministra vnitra (A 2/1), k. 57-58/1765, protokol sepsaný s plukovníkem dne 13.8.1947 v souvislosti s vyšetřováním poválečných „excesů“. Konstatování důstojníka tankové brigády viz Stráž v pohraničí, č. 3 (2.7.1945). Jeden z příslušníků 1. československé samostatné tankové brigády se k tématu vyslovil velmi lapidárně: „Bylo v nás zafixováno, že Němci půjdou pryč.“ (Cit. podle: Vzpomínky: Českoslovenští vojáci a konec války 1945. In: Historie a vojenství, roč. 46, č. 2 (1995), s. 123.)

38 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 48, směrnice velitelství 1. vojenské oblasti z 22.6.1945, č.j. 76/taj. 1.odd.45, hlášení velitelství 1. sboru z 26.6.1945, č.j. 97/ taj. 1.odd.45 na 1. oblast; rozkaz velitelství 1. sboru z 5.7.1945, č.j. 120/taj. 1.odd.45; též BIMAN, S. – CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 122 n.; HRABOVEC, E.: Vertreibung und Abschub, s. 111.

---

cího dne vyzněly v tom smyslu, že v tomto úseku hranic se nemá až do vydání dalších rozkazů „nic podnikat“. (39)

Určité starosti působilo československé armádě chování některých velitelů Rudé armády. Týkalo se to jak jejich přístupu k zacházení s Němci (stavěli se například proti nepřipraveným „evakuacím“, leckdy též proti nediferencovanému zavádění diskriminačních opatření, kritizovali překotné přesuny pracovních sil, někde vystoupili i na ochranu antifašistů a podobně), tak příjmu vysídlelců na hranicích. Šlo především o usměrňování jejich počtu (u Božího Daru při západním obvodu první vojenské oblasti například nesměl překračovat dvě stě padesát osob dvakrát v týdnu), ale též o požadavky na nerozlučování rodinných celků, na obstarání doprovodu až za hranice a řádné vybavení vyháněných lidí. Na přechodech trvali Sověti na tom, aby každá osoba měla zavazadlo alespoň o hmotnosti pětadvaceti kilogramů a potraviny na sedm dní (nebo na tři dny po překročení hranice) a aby každý transport byl hlášen osmačtyřicet hodin předem. Zajímali se také o osobní doklady Němců a písemnou dokumentaci vůbec. Jak se uvádělo v dobových hlášeních, mnozí rudoarmějci spolupracovali „dobře, prostřednictvím alkoholu“. Zastavení příjmu nebo i vrácení vysídlelců však nebylo ojedinělým jevem. (40)

-----

39 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 48, hlášení velitelství 2. sboru z 25.6.1945, č.j. 79/taj. 1.odd. a z 23.6.1945, č.j. 76/taj. 1.odd.45. Podle dohody s velitelstvím Rudé armády v Žitavě byly nadále pro odsun volné zejména přechody Petrovice, Horní Tanvald a Hrádek nad Nisou (tamtéž, k. 49, dálnopis velitelství 13. divize z 28.7.1945). Třináctá divize využívala také trasu Raspenava–Frýdlant v Čechách–Seidenberg.

40 Tamtéž, f. VO 1, k. 48, zpráva velitelství 1. vojenské oblasti z 11.7.1945, č.j. 328/taj. 1.odd.45, zpráva velitelství 1. oblasti z 6.7.1945, č.j. 319/taj. 1.odd.45 (poznatky o informační

cestě zástupce 1. oddělení štábu do pohraničí ve dnech 4.-5. července), hlášení velitelství 1. oblasti, 2. oddělení štábu k č.j. 319 ze 7.7.1945 (zpráva zástupce 2. oddělení o služební cestě ve dnech 4.-5. července; k. 49, materiál „Potíže při vysídlování Němců“ (podklady pro poradu na Hlavním štábu MNO dne 28.7.1945, s. 1-7), hlášení velitelství 1. sboru ze 14.7.1945, č.j. 146/taj. 1.odd.45. Podle zprávy z 18. července byly komunikace ve směru na Pirnu a Dráždány „přeplněny“ „evakuovanými“ Němci a přesun transportů do oblasti 1. sboru měl být na několik dní zastaven (tamtéž, zpráva velitelství 1. oblasti z 18.7.1945, č.j. 358/taj. 1.odd.45).

Státní tajemník na ministerstvu zahraničí Vladimír Clementis k tomu později (v roce 1947) v zahraničněpolitickém výboru sněmovny uvedl, že „do Postupimi jsme to dělali ilegálně a dostávali jsme se do konfliktu s vojenskými veliteli všech zón“. (41)

Na začátku července 1945 se „evakuování“, ve skutečnosti však doslova vyhánění, německého obyvatelstva odehrávalo prakticky ve všech pohraničních oblastech (ovšem s výjimkou území kontrolovaného americkou armádou) a československá armáda si za uplynulé období zajistila všechny po logisticko-technické stránce nezbytné podmínky, aby tyto akce mohly pokračovat. Podle zprávy velitelství první vojenské oblasti bylo z ní a přes její území od poloviny června do poloviny července vysídleno za hranice zhruba sto šestnáct tisíc osob (z toho připadalo sedmdesát tisíc pět set na zónu druhého sboru, dvanáct tisíc osm set na transporty z třetí oblasti a šest set na předem nedohodnutý převoz z druhé oblasti). Toto číslo však v žádném případě nezachycuje celkový počet odsunutých lidí, kterých muselo být s přihlédnutím k již dříve provedeným přesunům jen z takto vymezeného prostoru, natož pak z celých Čech nebo českých zemí vůbec, mnohem více. (42)

Prezident Edvard Beneš však naproti tomu v interview poskytnutém agentuře Reuters v polovině července tvrdil, že jen „nepatrný počet sudetských Němců byl již deportován. Jsou to však ojedinělé případy, ke kterým došlo v důsledku vzrušení, jež se zmocnilo Čechů v sudetských okresech koncem války.“ (43) Je otázka, zda prezident těmto slovům sám věřil. Spíše se zdá, že se stejně jako vláda snažil před světovou veřejností „mlžit“ a na skutečný rozsah vysídlovacích operací neupozorňovat. Tvzení, že neměl k dispozici dostatek hodnověrných poznatků, neobstojí. Prezident totiž prostřednictvím Vojenské kanceláře prezidenta republiky dostával pravidelně úřední zprávy obsahující informace o odsunu a dění v pohraničí vůbec. Nevíme ale, do jaké míry se o ně zajímal, respektive zda a jak často je pročítal. (44) Do

-----

41 KAPLAN, Karel: Pravda o Československu: 1945-1948. Praha, Panorama 1990, s. 228, pozn. č. 20, schůze zahraničního výboru ÚNS ze 4.6.1947.

42 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 49, materiál velitelství 1. vojenské oblasti z 16.7.1945, č.j. 243/taj. 1.odd.45 (zpráva o dosavadním průběhu odsunu Němců s přílohami).

43 Cit. podle BIMAN, S. - CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 190, interview E. Beneše pro A. Guy Bettanyho z poloviny července 1945. Podle sdělení listu Čin z 18.7.1945 řekl prezident zpravodaji Reuters, že doposud z Československa „odešlo“ asi 200 tisíc Němců, údajně „ze svého vlastního rozhodnutí“.

44 Šlo o zkrácené verze souhrnných hlášení, která periodicky sestavovali představitelé armády. Tyto výtahy obsahovaly také nejdůležitější informace o probíhajících „evakuacích“ včetně údajů o počtech dosud vysídlených osob z různých lokalit a regionů apod. Srv. dokumentaci ve VÚA-VHA, f. VKPR, k. 1.

-----

prezidentské kanceláře přicházelo mnoho dotazů, dopisů i proseb (adresovaných často přímo osobně Benešovi) od různých organizací, skupin i soukromých osob – tak či onak postižených či pouhých pozorovatelů – v nichž se upozorňovalo na různé „přehmaty“ a křivdy nebo otevřeně a leckdy i ostře kritizovalo zacházení s lidmi během odsunu a při jiných akcích. (45) Také stanoviska některých zahraničních politiků, církevních a dalších veřejných činitelů, žurnalistů i delegátů Mezinárodního výboru Červeného kříže k těmto záležitostem nebyla Edvardu Benešovi zcela určitě neznámá. Prezident po celou dobu prosazoval radikální způsob řešení „německé otázky“, který považoval za státněpolitickou nutnost, a zpočátku svými veřejnými projevy nepochybně přispíval k jitření již tak rozbouřených nálad, jež pak bylo obtížné nějak mírnit. O tom, zda Beneš bezprostředně po skončení války – a toto časové vřazení podtrhujeme – nějak zasáhl ve prospěch určitých osob německé národnosti, nemáme – kromě některých spíše povšechných zmínek – dostatek věrohodných dokladů. Pokud k tomu přece jen prostřednictvím jiných osob či úřadů docházelo, širší veřejnost se o tom nedozvěděla.

Směrem k „velkému odsunu“

Armádní velení v létě 1945 projevovalo evidentní zájem na urychlení tempa vysídlovacích akcí. V záznamu ze shromáždění velitelů vojenských oblastí a sborů, které se za přítomnosti ministra národní obrany konalo ve dnech 17. a 18. července 1945, se k odsunu Němců lakonicky konstatuje, že ministerstvo národní obrany převzalo „tento úkol od vlády a úkol trvá až do úplného vystěhování těchto živlů“ s tím, že „pardonovat lze pouze antifašisty“. Odsunové priority vystihuje následující věta: „Ted' je třeba stěhovat města a neužitečnou inteligenci, po žňových pracích přijde pak řada znovu na venkov“ (46) O dalším průběhu transferu měl jednat 24. července (spíše však až následujícího dne) s maršálem Ivanem S. Koněvem ve Vídni generál Bohumil Boček. Při této příležitosti byly náčelníkovi Hlavního štábu ministerstva národní obrany poskytnuty potřebné podklady včetně výše uvedených údajů a také informace, že denně bylo dosud přes první oblast odsunováno v průměru přes pět tisíc Němců, že však by bylo možné jejich počet

-----

45 Také tady se přirozeně nabízí otázka, zda se tyto přípisy vůbec dostávaly do Benešových rukou, a jestliže ano, jak se k jejich obsahu stavěl. Na nejednom z nich je přítom prezidentova vlastnoruční poznámka potvrzující, že je četl. (Srv. např. poměrně bohatý, často i různé anonymní zprávy obsahující materiál uložený v Archivu Kanceláře prezidenta republiky (AKPR), f. Kancelář prezidenta republiky (KPR), sign. T 130/45, inv. č. 44; sign. T 125/45, inv. č. 41; sign. D 2981, inv. č. 1461; sign. D 11169, inv. č. 1509.)

46 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 49, zpráva velitelství 1. sboru z 20.7.1945, č.j. 10/ve1.45 o jednání velitelů oblastí a sborů 17. a 18. července 1945; viz také „Všeobecné poznámky pro velitele divizí“ od generála Františka Slunečka se stejným datováním, kde třetí bod zahrnoval konkrétní direktivy pro armádní složky, jak dále postupovat při „evakuaci“ Němců (tamtéž).

-----

po zavedení některých organizačních opatření (například vyložení dvou transportů po dvou tisících osobách denně ve vymezených šesti prostorech v rámci oblasti) zvýšit až na čtyřicet tisíc. (Celkové vyhodnocení statistik armádní proveniencie nasvědčuje tomu, že se tempo odsunu ve druhé polovině července opravdu zrychlilo, přesto však denní průměr nuceně vysídlených osob - bez započtení těch, kteří opustili československé území ve směru do Rakouska - nedosáhl předpokládané a kýžené výše, neboť ve skutečnosti činil kolem deseti tisíc osob.) (47) Urychlení vysídlovací akce za použití „všech prostředků“, jak to žádal ministr obrany Ludvík Svoboda, však bylo stále příkazem dne. Armáda zřejmě chtěla s ohledem na právě probíhající konferenci „velké trojky“ v Postupimi pokročit co nejdále. (48)

Na 28. červenec byla do Hlavního štábu ministerstva národní obrany svolána porada, pro niž velitelství první vojenské oblasti připravilo návrhy na zajištění „velkého odsunu“ podle Svobodova zadání. Sestavená dokumentace jednak analyzovala dosavadní výsledky a obtíže transferu, jednak vytyčovala řadu konkrétních úkolů organizačně-technické, materiální i personální povahy. Pozornost se soustředila na logistická opatření, jež měla posádková velitelství, velitelství útvarů a příslušná železniční traťová velitelství aplikovat ve spolupráci s civilními složkami. Opět se žádalo, aby byly s Rudou armádou o příjmu transportů uzavřeny dohody nejen přímo „v terénu“, ale také na centrální úrovni, k čemuž zatím v oficiální a závazné formě nedošlo. Záměrem bylo uvést do chodu systém, jehož jednotlivé články by do sebe přesně zapadaly, a zabezpečit jeho další hladké fungování. Šlo o vytipování soustředovacích prostorů a nakládacích stanic, v pásmu dosud „prostupných“ úseků hranic též o aktivizaci již existujících cirkulačních velitelství a takzvaných odsunových prostorů (středisek) se sítí odsunových táborů. Vše mělo být vybaveno odpovídajícím personálem a potřebnými materiálními prostředky. Německé obyvatelstvo se ve zmíněném návrhu dělilo na dvě velké skupiny podle toho, zda mělo být vysídleno či ne. Odsunu neměli podléhat prověřeni antifašisté (počítalo se dokonce s jejich využitím při pomocných pracích), ale též podezřelí či provinilí osoby, na které již byla uvalena vyšetřovací vazba. Ostatní Němci měli být vysídleni ve třech etapách, o nichž se zmiňoval dříve vydaný rozkaz prvního armádního sboru:

v první fázi až na výjimky „postradatelná inteligence“, z hospodářského hlediska nikoliv nezbytní majitelé podniků, živnostníci a zaměstnanci průmyslových závodů; ve druhé etapě zemědělci a osazenstva závodů úměrně tomu, jak rychle je budou moci nahradit Češi; ve třetí etapě pak „všichni zbývající“. Z odsunu měli být prozatím vyňati nemocní a transportu neschopní lidé. Každý Němec měl být řádně oblečen, vybaven potravinami na sedm dní, zavazadlem o hmotnosti do šedesáti kilogramů a sumou sto říšských marek v hotovosti. (49)

Na poradě konané v Hlavním štábu ministerstva národní obrany 28. července 1945 bylo řečeno, že armáda nyní „v podstatě“ odpovídá za technickou stránku

-----

47 Srv různé statistiky k materiálům uloženým tamtéž, zejména v k. 48-50.

48 Tamtéž, f. VO 1, k. 49, zpráva velitelství 1. oblasti z 24.7.1945, č.j. 376/taj.1.odd.45 (materiál pro náčelníka Hlavního štábu MNO), sdělení podnáčelníka Hlavního štábu MNO generála Bohuslava Fialy z 27.7.1945, č.j. 522/taj. hl. št. 1.odd.45 (zprostředkování pokynů generála Ludvíka Svobody).

49 Tamtéž, k. 49, materiál velitelství 1. vojenské oblasti pro poradu na Hlavním štábu MNO dne 28.7.1945 („Návrh na rychlý odsun německého obyvatelstva z Čech a Moravy“) a další související dokumentace.

-----

odsunové akce a její urychlení „všemi prostředky, které jsou v jejím dosahu“. Provedení transferu se hodnotilo též z hlediska jeho zahraničně politického významu. Zazněl názor, že Sovětský svaz se k odsunu staví „poměrně blahovolně“ a že „Anglie a Amerika žádají, aby se ... děl podle humanitních zásad, ne překotně, s ohledem na hospodářskou situaci poraženého Německa“. Přítomní vycházeli z představy, že v republice se stále zdržují asi dva miliony sto tisíc Němců. To znamenalo, že kdyby nadále opouštělo státní území v průměru deset tisíc osob denně, trvalo by jejich „vyhošťování“ sedm měsíců, což byla pochopitelně nerealistická vize. O přesnějším počtu dosud odsunutých lidí nebyl zatím přehled. Přesto účastníci porady konstatovali, že ve skutečnosti je tento počet „daleko větší“, než se dosud uvádělo. Závažná byla nepochybně slova o tom, že vláda „bude respektovat požadavky velmocí, ale nechce ztrácet zbytečně čas a chce postavit velmoci před hotovou věc“. Právě proto mělo být „vyhošťování provedeno co nejrychleji“. Zohlednění jednání „velké trojky“ v Postupimi bylo z této formulace dostatečně zřejmé. Pokud šlo o zabezpečení nerušeného příjmu vysídlenců

sovětskou stranou, bylo mimo jiné připomenuto, že se u příslušných velitelů Rudé armády „nesmí šetřiti dary ve snaze, aby nás při rychlém odsunování podporovali“. Co do organizace vysídlovací akce v prostoru na západ od toku Labe po Karlovy Vary, byla vzata za základ výše zmíněná opatření, jak je navrhovalo velitelství první vojenské oblasti, včetně zřízení pěti odsunových středisek. De facto k tomuto účelu měly posloužit již „evakuované“ obce a osady coby jakási dočasná „shromažďovací“ teritoria (silný výraz „ghettoizace“ však nebyl pochopitelně nikde použit) pro transporty z území všech tří vojenských oblastí, a to v Děčíně, Teplicích-Šanově, Karlových Varech (respektive Klášterci nad Ohří), Kadani a Chomutově (respektive Horním Litvínově). Ve štábech velitelství jednotlivých oblastí se počítalo s ustavením zvláštních „odsunových skupin“ podle vzoru již existujícího útvaru na prvním oddělení Hlavního štábu ministerstva národní obrany pod vedením plukovníka Františka Dasticha. (50)

Vzápětí po skončení porady přistoupilo velitelství první vojenské oblasti k realizaci nastíněných úkolů. Armádní sbory a divize byly vyzvány, aby v krátkých časových lhůtách hlásily počty již odsunutých a také pro další odchod za hranice určených Němců. Požadovala se rychlá rekognoskace podmínek pro instalaci a provoz odsunových středisek. Na speciální přání ministra národní obrany, který chtěl být „nepřetržitě informován“, měly být sestavovány pravidelné týdenní zprávy. Stále aktuální bylo rovněž jednání se sovětskými veliteli o převzetí vysídlelců. Vše bylo podřízeno hlavnímu cíli: „zvýšit podstatně počet odsunovaných Němců“. (51)

Právě v této době, konkrétně 31. července 1945, došlo v Ústí nad Labem (Krásném Březně) k ničivému výbuchu ve skladu munice. Doposud není jasně a jednoznačně prokázáno, zda šlo o předem připravenou sabotáž německého „podzemí“, čin fanatika, českými orgány nějak zinscenovanou či kamuflovanou akci nebo o důsledek souběhu nešťastných náhod, respektive prosté nedbalosti. Vznikly značné materiální škody, byly též ztráty na životech. V souvislosti s tímto incidentem došlo k útokům na místní Němce, které si vyžádaly několik desítek obětí. Při ústeckých událostech sehráli vojáci – mezi nimi i příslušníci osmadvacátého pěšího pluku – poměrně významnou úlohu. (52) V reakci na ústeckou explozi nařídil Hlavní štáb ministerstva národní obrany podle příkazu ministra národní obrany téhož dne ve 22.45 pohotovost všech posádek na území s německým obyvatelstvem. (53) V tomto kontextu nelze nevízt v úvahu skutečnost, že vysídlovací akce v různých oblastech severních Čech probíhaly v následujících zhruba dvou týdnech obzvláště promptně a že ve vlastním prostoru první vojenské oblasti dosáhly tehdy vůbec největší intenzity. (54)

-----

50 Tamtéž, zpráva velitelství 1. vojenské oblasti z 28.7.1945, č.j. 396/taj. 1.odd.45, se zápisem o poradě konané v Hlavním štábu MNO (s. 1-4). Již předchozího dne (27.7.) vydalo 1. oddělení hlavního štábu pod č.j. 522 tajný rozkaz tlumočící nařízení ministra národní obrany o urychlení odsunu „všemi prostředky“ (tamtéž, č.j. 387/taj.1.odd. (B)). Tvrzení v publikaci S. Bimana a R. Cilka Poslední mrtví, první živí (s. 201), které převzala též E. Hrabovcová (Vertreibung und Abschub, s. 117), že 18. července byly veškeré „evakuační“ akce odloženy a že se s plným rozvinutím další etapy operací počítalo až po 10.8.1945, se musí korigovat. Nařízení, jímž se v polovině července pozastavoval příjem vysídlelců ze strany představitelů Rudé armády u Teplic-Šanova, bylo 21. července opět odvoláno, takže stěhování Němců za hranice pak mohlo zase v plném tempu pokračovat.

51 VÚA-VHA, f. VO1, k. 49, zpráva velitelství 1. vojenské oblasti z 28.7.1945, č.j. 396/taj. 1. oddělení štábu pro domo; rukopisný materiál 1. oddělení zdůrazňující znovu potřebu uzavřít dohodu o příjmu vysídlelců s představiteli Rudé armády v Německu prostřednictvím MNO z 29. července; záznam velitelství 1. oblasti z 29.7.1945. č.j. 387/taj. 1.odd.45; srv. též BIMAN, S. – CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 195. V dokumentu s návrhem na rekognoskaci podmínek pro zřízení odsunových středisek se uváděly následující lokality: Děčín-Podmokly, Teplice-Šanov, Jiřetín-Osek, Chomutov-Jezeří a Kadaň, resp. Karlovy Vary (nedatováno).

52 Souhrnně k tomu např. HAVEL, J. – KAISER, V. – PUSTEJOVSKY, O.: Stalo se v Ústí nad Labem 31. července 1945; RADVANOVSKÝ, Z.: Konec česko-německého soužití v Ústecké oblasti 1945-1948, s. 102-117; KAISER, Vladimír: Konec války a vyhnání Němců z Ústecka. In: BRANDES, Detlef – IVANIČKOVÁ, Edita – PEŠEK, Jiří (ed.): Vynútený rozchod: Vyhnanie a vysídlenie z Československa 1938-1947 v porovnaní s Polskom, Maďarskom a Juhosláviou. Bratislava, Veda 1999, s. 164-167; STANĚK, T.: Poválečné „excesy“ v českých zemích..., s. 151-157. Dokumentačně dobře podložená je práce: PUSTEJOVSKY, Otfried: Die Konferenz von Potsdam und das Massaker von Aussig am 31. Juli 1945: Untersuchung und Dokumentation. München, Herbig 2001.

53 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 49, č.j. 403 a 404/Taj.l.odd.

54 Tento závěr vyplývá z poznatků soustředěných v chronologicky strukturovaném soupisu všech známých jednotlivých odsunů z roku 1945, jež pořídil Adrian von Arburg (rukopis, 34 s.). Kromě data „odbavení“ transportů obsahuje tento seznam – pokud to použité prameny umožnily – údaje o lokalitách, v nichž k takovým akcím došlo, zvolených hraničních přechodech, respektive cílových místech za hranicemi, počtu vysídlenců, zúčastněných orgánech a pochopitelně též o uložení dokumentace, z níž byly informace čerpány.

Snaha o mezinárodní legalizaci probíhajícího vysídlování Němců

Podle dostupných protokolů ze zasedání jednala československá vláda o vystěhování německého obyvatelstva poprvé 23. května 1945. Schválila mimo jiné první a druhý bod dokumentu „Rozmístění a úkoly čs. armády“, který 15. května přijala Vojenská rada při předsednictvu vlády. Tento materiál obsahoval již výše zmíněný pasus, v němž se uvádělo, že armáda „bude rozmístěna podél hranic německých, rakouských a slovenských s úkolem vyčistit pohraniční území od Němců a Maďarů a zabránit jim překročit pak hranice“. Ministr národní obrany generál Ludvík Svoboda poukázal v debatě 23. května na to, že navrhovaná dislokace vojenských jednotek „ještě vyžaduje schválení sovětského vrchního velení“ a že zatím byla provedena jen nejnaléhavější část nezbytných opatření v dohodě s ministrem vnitra Václavem Noskem a příslušnými národními výbory. Svoboda měl zřejmě na mysli některé dílčí akce, o nichž již byla řeč. Ministr národní obrany společně se státním tajemníkem na ministerstvu zahraničních věcí Vladimírem Clementisem zdůraznili, že sovětské vrchní velení již vyčlenilo první československou armádu z pravomoci prvního ukrajinského frontu a převzalo ji do přímého podřízení, přičemž však „nedalo ... dosud souhlas k navrženému jejímu použití“. S velkou pravděpodobností se to také vztahovalo na odsun Němců. Očekáváje pozitivní odpověď, požádal Svoboda mezitím velitele prvního, druhého a čtvrtého ukrajinského frontu, aby do doby, než přijde obecné svolení, nevznášeli námitky proti provádění navržených opatření. (55) Souhlas s žádostí ministerstva národní obrany z 21. května přišel o dva dny později přinejmenším od prvního ukrajinského frontu. (56)

Podle současných poznatků nevydala vláda v květnu žádné nařízení o okamžitém zahájení vysídlovacích akcí. Jednak ještě nebylo dostatečně připraveno technicko-logistické zázemí a bylo třeba zajistit účinnou koordinaci dalšího postupu, jednak se bral ohled na zdrženlivé postoje západních spojenců i na to – což bylo zřejmě obzvláště důležité – že ani Sověti své stanovisko zatím jasně nevyjádřili. Potvrdil to nepřímě i komunistický ministr vnitra Václav Nosek. Ve vládě totiž 25. května řekl, že učinil opatření, aby vrchní velitel sovětských jednotek v Československu a rovněž velvyslanec Valerian A. Zorin vyslovili zásadní souhlas s urychleným odsunem do Německa. (57) Dodnes ovšem není plně objasněno, zda sovětské vrchní velení nakonec takový souhlas s opatřeními, jež chtěl prosadit Hlavní štáb ministerstva národní obrany, skutečně poskytlo. (58) Na přelomu května a června panovala zřejmě v této věci ve vládních a armádních kruzích určitá nejistota."

Ve vládě padly v etapě od května do července 1945 vícekrát jasné zmínky o pozici, jakou ve vztahu k transferu zaujímají Spojené státy a Velká Británie. Například na společném zasedání

vlády a členů Slovenské národní rady 2. června Václav Nosek sdělil, že nějaký anglický generál údajně při nedávné přehlídce mimo jiné prohlásil, že má od své vlády zakázáno podílet se na provádění odsunu. Vladimír Clementis k tomu poznamenal, že od americké a britské vlády od března 1945, kdy z Washingtonu a Londýna zaznělo, že se problém ještě interně studuje, neobdržel žádné oficiální sdělení. Nosek pak poukázal na nestabilní bezpečnostní situaci v pohraničí a jako jediné řešení doporučil rychlý vstup regulární armády na toto území. Vzhledem k informacím o neklidu v Mostě a „brněnské kauze“ údajně řekl: „Nedá se to zdržovat. Musí se to vykonávat soustavně.“ Ludvík Svoboda nato přislíbil, že ve smyslu nedávného usnesení vlády o dislokaci československé armády budou všechny zbývající úseky podél státní hranice obsazeny jejími jednotkami. K tomu mělo dojít během jednoho týdne. Vojenské útvary již byly mezitím vyslány na Jihlavsko a Svitavsko, „kde se soustřeďují Němci za účelem odeslání za hranice“. S poukazem na obsah rozhovoru s vrchním velitelem Rudé armády v Rakousku, Maďarsku a Československu maršálem Ivanem S. Koněvem z 1. června, kdy se jednalo rovněž o otázce zajištění hranic republiky československou brannou mocí, ministr národní obrany uvedl, že Koněv je pro plánovité vystěhování německého obyvatelstva. Stejný názor zastával i ministr vnitra Nosek. (60) O obsahu jednání Svo-

-----

55 NA, f. Klement Gottwald (100/24), sv. 137, arch. j. 1494, protokol ze zasedání vlády 23.5.1945. Gottwald se v debatě vyslovil pro schválení 1. a 2. bodu s tím, „že se věc má provést postupně podle toho, jak vojenská správa bude mít konkrétní možnosti uskutečnění“.

56 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 1, č.j. 00430/taj., intimát velitelství 1. vojenské oblasti z 30.5.1945 o sdělení náčelníka štábu 1. ukrajinského frontu armádního generála Ivana J. Petrova náčelníkovi Hlavního štábu československé armády generálu Bohumilu Bočkovi z 23. května; tamtéž, k. 49, č.j. 511/taj.1.odd.1945, rozkaz 1. ukrajinského frontu jednotkám Rudé armády na území ČSR zaslaný na vědomí československé straně; viz rovněž BIMAN, S. – CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 19.

57 NA, f. 100/24, sv. 137, arch. j. 1494, protokol ze zasedání vlády 25.5.1945. Téměř identická formulace se nachází ve zprávě Václava Noska o činnosti jeho resortu od 5. do 24.5.1945, určené pravděpodobně pro vládu (viz Archiv Ministerstva vnitra ČR, Praha (AMV-P), f. Zemský odbor bezpečnosti (300), k. 29, inv. jedn. 4 (dále citováno ve tvaru 300-29-4), folio 109-114, zde 113).

58 V jedné edici dokumentů se uvádí, že o souhlasu sovětských vojenských orgánů s odsunem německých státních příslušníků z SR byla československá vláda informována již 25. května (KAPLAN, Karel – ŠPIRITOVÁ, Alexandra (ed.): ČSR a SSSR 1945-1948: Dokumenty mezivládních jednání. Brno, Dopineček 1997, s. 72, pozn. 2). To však neznamená, že by na tomto zasedání kabinetu bylo přitakání Sovětů skutečně potvrzeno.

59 Srv. např. dotaz generála Ludvíka Svobody na Zdeňka Fierlingera z 29.5.1945, zda je pravdivé tvrzení jednoho z členů Národního výboru v Opavě, že v projevu proneseném v Moravské Ostravě premiér údajně rychlé vystěhování Němců nedoporučoval, respektive dokonce odmítal. Fierlinger nechal vzkázat, že naopak takový postup doporučoval. (NA, f. ÚPV T, k. 308, inv. č. 1635, dopis L. Svobody Z. Fierlingerovi z 29.5.1945, s premiérovou nedatovanou rukopisnou poznámkou, a odpověď styčného důstojníka MNO u předsedy vlády z 3.6.1945).

60 NA, f. ÚPV – schůze vlády (nezpracovaný materiál), k. 2, protokol ze společného zasedání vlády a SNR 2.6.1945; KLUČINA, Petr a kol. (ed.): Vojenské dějiny, sv. 5. Praha, Naše vojsko 1989, s. 89 a 98 (Noskovo vyjádření „nedá se to zdržovat“ je převzato z této práce, v protokolu je zaznamenáno jinými slovy).

-----

body s Koněvem není nic bližšího známo; je ovšem možné, že v diskusi s maršálem padla i nějaká slova o hromadném „vyvedení“ Němců z Brna koncem května a jeho důsledcích na rakouském území.

Z hlediska konkrétnějšího poznání jak stupně informovanosti o aktuálním dění v případě hlavy státu a armádních špiček, tak současně celkového zákulisí rozhodování o modalitách provedení masového „transferu“ Němců z Československa má určitě značný význam text záznamu o první poradě vojenských představitelů s vrchním velitelem a prezidentem republiky Edvardem Benešem, která se konala 6. června 1945 na Pražském hradě (kromě generála Ludvíka Svobody se jí zúčastnili náčelník Hlavního štábu ministerstva národní obrany generál Bohumil Boček, podnáčelník hlavního štábu generál Bohuslav Fiala, přednosta prvního odboru ministerstva národní obrany plukovník Prokop Kumpošt a přednosta Vojenské kanceláře prezidenta republiky generál Oldřich Španiel). Na programu jednání byly především otázky týkající se organizace armády, řeč ale přišla — zřejmě z Benešovy iniciativy — také na téma „vyhoštění“ Němců a Maďarů. Prezident hovořil nejdříve o tom, že mu britský velvyslanec Philip Nichols „při přijetí oznámil, že na nejbližší spojenecké poradě v Berlíně bude projednána otázka evakuace (transferu) našich Němců, a prosil (o totéž požádal americký generál Huebner), abychom v této otázce je nestavěli před hotová fakta naším nějakým samostatným postupem, dokud spojenecká komise nerozhodne. Zvláště jde o to, abychom nevyháněli Němce přes hranice do britské a americké zóny.“ Beneš to podle vlastních slov přislíbil a vyslovil naději, „že tomuto požadavku budeme moci vyhovět tím spíše, že naše vojenské přípravy pro akci v pohraničí potvrzují přibližně tak dlouho, dokud nepadne rozhodnutí spojenecké komise (3 neděle)“. Američané i Britové prý měli být „disponováni ve smyslu nám příznivém“. Pokud šlo o postoj sovětské strany, zmínil prezident s důvěrou generálmajora Molotkova, od 1. června v Praze úřadujícího představitele nejvyššího sovětského velení, jenž působil jako důležitá spojka k vedení československé armády. Podle Benešových pokynů se měla vojenská správa obracet na Sověty hlavně prostřednictvím Molotkova, „aby v komisi vynutili rozhodnutí v našem smyslu“. Prezident přitom oznámil, že on sám vyvine úsilí v tomto směru. Problémem ovšem bylo, že všichni Spojenci měli ve svých zónách mnoho německých válečných zajatců. Edvard Beneš pokračoval slovy, že se již ve věci odsunu na adresu západních velmocí „kategoricky vyjádřil a vyložil jim, že nám musí pomoci, nechtějí-li připustit, aby zde vznikly masakry Němců“. Jak v záznamu dále stojí, hlava státu „počítá ale hlavně na tlak Rusů“. Generál Svoboda pak líčil, v jakém stadiu se právě nachází „vyčišťovací akce“. Nejdříve sdělil v podstatě totéž, s čím před několika dny seznámil vládu: Ministerstvo národní obrany „přikázalo nejprve likvidovat jazykové ostrůvky, jihlavský a svitavský. Zde se zřizují jakési koncentrační tábory, podle možnosti četnější a menší, aby Němci mohli být používáni na běžné práce. Jakmile velitelé oblasti dosáhnou svými vojsky hranic, budou tlačit Němce přes hranice.“ (62) Ministr národní obrany prý již sovětské velení požádal, „aby nám v tom nedělali potíže“. Dále řekl, že „již nyní přechází denně hranice několik tisíc osob s nejnужnějším zavazadly, někde i s použitím ruských vozidel“. Podle záznamu z porady Svoboda prosil, „aby tato akce nebyla nyní zastavována“. S poukazem na skutečnost, že touto cestou bylo již Němců prakticky zbaveno Brno, vyslovil prezident s postupem ministerstva národní obrany souhlas, ovšem s výhradou, „že se nebude zasahovat do zóny britské a americké“. (63) (Již předchozího dne, tedy 5. června, informoval Svoboda Vojenskou radu, že dislokace vojenských jednotek v podobě, jak byla schválena tímto orgánem 15. května, může být také přizpůsobena aktuálním potřebám. Tak měla být třetí divize, s jejímž nasazením se zprvu počítalo v Čechách, poslána na Moravu, „kde bude k dispozici veliteli 3. oblasti k úkolům zajištění a vyčištění hranic“. K obsazení a kontrole severních Čech se měla po získání souhlasu velení Rudé armády použít první divize.) (64) Svoboda nyní Benešovi také sdělil, že požádal štáb Rudé armády, „aby umožnil čs. armádě a byl jí nápomocen v obsazení a čištění pohraničního území. Souhlas dosud nedošel, ale generál Molotkov je toho názoru, že věc můžeme provádět bez dalšího vyčkávání.“ Také maršál Koněv podle ministra souhlasil „s naším programem obsazení pohraničí“. (65)

Nejpozději 6. června — pravděpodobně však již dříve — byl tedy prezident republiky šéfem jednoho z klíčových vládních resortů informován o již probíhajících vysídlovacích akcích, jež plánovala a začala systematicky provádět československá armáda. Edvard Beneš s tímto postupem souhlasil a nenamítal nic proti tomu, aby se v nich (s výjimkou transferu na území

kontrolované Američany a Brity) dále pokračovalo. Délku doby, než Spojenci zaujmou k odsunu německého obyvatelstva zásadní postoj (ten byl zformulován až v „Závěrečné zprávě o jednání velké trojky“

v Postupimi z 2. srpna 1945), však prezident značně podcenil. Na základě některých jeho vyjádření lze totiž usuzovat, že uvažoval o možnosti zahájit odsun, a to i do západních okupačních zón, dříve, snad již od konce června.

-----

61 Rozumí se zřejmě Spojenecká kontrolní rada pro Německo.

62 VÚA-VHA, f. VKPR, k. 1, č.j. 1007, protokol z „vojenské porady“ s prezidentem Edvardem Benešem 6.6.1945.

63 Tamtéž. Části tohoto dokumentu byly již publikovány: viz HANZLÍK, František: Historické souvislosti geneze řešení otázky odsunu sudetských Němců a přijetí Benešových dekretů. In: Sborník Vojenské akademie v Brně, 1994, č. 2, s. 1-30. V neúplnosti k tomu též HRABOVEC, E.: Vertreibung und Abschub, s. 107. V protokolu o tomto jednání vyhotoveném Vojenskou kanceláří prezidenta republiky se na závěr psalo: „Ve věci transferu Němců nebudtež z vojenské strany tvořena hotová fakta, pokud věc nebude vyřízena politicky na nejbližší mezinárodně poradě. Týká se zvláště pásma amerického a britského.“ (VÚA-VHA, f. VKPR, k. 1, č.j. 1003, závěry z vojenské porady u prezidenta republiky 6.6.1945.)

64 Tamtéž, f. Vojenská rada (VR), k. 1, č.j. 130/taj.45, protokol ze zasedání Vojenské rady 5.6.1945.

65 Tamtéž, f. VKPR, k. 1, č.j. 1007, protokol z „vojenské porady“ s prezidentem Edvardem Benešem 6.6.1945.

Jako málo věrohodnou lze hodnotit občas v literatuře opakovanou tezi, že pro československou stranu bylo rozhodujícím impulsem k zahájení vysídlovacích akcí ve velkém měřítku konstituování Spojenecké kontrolní rady (SKR) pro Německo 5. června 1945 a oficiálně proklamované ustavení jednotlivých okupačních pásem. Tento názor byl zdůvodňován faktem, že od té doby již vlastně existoval orgán, s nímž bylo možné projednávat důležité otázky související s provedením „velkého odsunu“. (66) Pokud však takovou domněnku nepodpoří nová zjištění z konkrétních pramenů, stěží je možné ji považovat za něco více než nepodloženou spekulaci. V podtextu takové myšlenky lze — přes plné respektování váhy mezinárodních faktorů — vystopovat možnou snahu interpretovat tehdejší události za použití manévru přehození „horké brambory“ z československé strany na stranu Spojenců. Do značné míry oprávněné je naopak tvrzení, že zhruba čtyřtýdenní zbrzdění rozsáhlejších nucených migrací úzce souviselo s jen pozvolnou konsolidací správních orgánů v pohraničí. (67) Snad ještě větší váhu měl fakt, že se regulérní armádní jednotky musely v tomto čase v daném prostoru teprve patřičně rozvinout. Různé „revoluční formace“, jež v některých regionech aktivně působily již kolem poloviny května, nebyly na zvládnutí tak náročného úkolu početně, technicky ani po stránce disciplíny náležitě připraveny. Za zaznamenání jistě stojí, že Hlavní štáb ministerstva národní obrany považoval zpětně 5. červen za termín zahájení odsunu podle svých rozkazů. (68) Zákroky směřující k vysídlení početnějších skupin německého obyvatelstva skutečně (například v severozápadních Čechách) nabraly na intenzitě právě od tohoto data, kdy se na nich začali výrazněji podílet příslušníci pravidelných armádních jednotek. Z kontextu zjištěných faktů vyplývá, že ministerstvo národní obrany dalo rozhodující podnět k započatí vysídlovacích akcí ve větším měřítku poté, když získalo od Sovětů (pravděpodobně prostřednictvím generála Molotkova) alespoň příslib, že jim nebudou klást překážky ve směru na německé a rakouské území pod kontrolou Rudé armády, a když bylo zřejmé, že proti zahájení masivnějších odsunů není ani hlava státu. Pokud jde o stanovisko představitelů Rudé

armády, mnohé napovídá formulace použitá velitelem první vojenské oblasti generálem Karlem Klapálkem v jeho rozkaze z 5. června, že první divize má zahájit přesun svých jednotek do pohraničí co nejdříve, a to s výslovným souhlasem velitelství sovětských vojsk. (69)

Američané v oblastech, jež byly v Čechách pod jejich kontrolou, zásadně odmítali dát svolení k nucenému vysídlování autochtonního německého obyvatelstva (později ovšem povolovali přemísťování skupin Němců v tomto prostoru a případně i přes demarkační čáru za účelem jejich pracovního nasazení). Větší počet příslušníků německé národnosti se ale přesto různými cestami za hranice dostal. Do Bavorska a Rakouska směřovaly „repatriační“ transporty s říšskoněmeckými (ale též rakouskými a jinými) běženci a válečnými zajatci, zpravidla však nikoli s větším množstvím německých starousedlíků. Američané tyto osoby, jež projevily přání odejít, sice přes hranici propouštěli také, ale spíše jen ojedinele. Jistá část sudetských Němců opustila své domovy v pásmu pod správou americké armády útekem přes „zelenou hranici“, aniž tomu mohli Američané nějak zabránit. Přesněji stanovit, kolik lidí tehdy zvolilo takové řešení, je však dnes již sotva možné. Jen jaksi „na okraji“ fungoval pro osoby vysídlované z tohoto území do sovětské okupační zóny v Německu hraniční přechod u Božího Daru. Představitelé Rudé armády ale tuto trasu dosti přísně kontrolovali a odsun po ní ve větším měřítku nepřipouštěli. (70)

Skutečnost, že Američané osvobodili část Čech, že tady pobývali, že se stavěli proti nuceným „evakuacím“ starousedlíků a mnohdy i násilnostem z české strany a že se vůbec vůči německému obyvatelstvu chovali zdrženlivě nebo i docela vstřícně (mimo jiné též pokud šlo o dívky a mladé ženy), některé členy československé vlády, komunisty a levicově orientovanou část veřejnosti zneklidňovala. Sociálně demokratický premiér Zdeněk Fierlinger například na schůzi svého kabinetu 7. června 1945 poukazoval na hospodářské, administrativní a finanční obtíže související s odlišnými pořádky panujícími v zóně pod americkou kontrolou na jedné straně a na ostatním území republiky na straně druhé (na Moravě se tehdy ještě

-----

66 BIMAN, S. – CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 92 n., 101.

67 Tamtéž, s. 113.

68 O 5. červnu 1945 jako datu zahájení vysídlovacích operací hovořil např. plukovník František Havel, náčelník štábu 1. vojenské oblasti, na poradě o dalším postupu v této věci, jež se konala na Hlavním štábu MNO 28.7.1945 (VÚA-VHA, f. VO 1, k. 49, zpráva velitelství 1. vojenské oblasti z 28.7.1945, č.j. 396/taj. 1.odd.45 se zápisem o poradě (s. 1-4)).

69 VÚA-VHA, f. VO 1, k. 2, rozkaz generála Klapálka z 5.6.1945, č.j. 0526/taj.1.odd.1945. Současně generál Klapálek nařídil, aby se 3. divize připravila k přesunu na Moravu. Velitel 1. sboru generál Slunečko pak 8.6.1945 vydal pokyn k nástupu 1. divize do pohraničí (tamtéž, č.j. 39/ taj.1.odd.1945).

70 BIMAN, S. – CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 107. K situaci německého obyvatelstva v oblastech osvobozených americkou armádou viz např. STANĚK, T.: Poválečné „excesy“ v českých zemích..., s. 45-50 a na dalších místech.

-----

nacházely menší jednotky rumunské armády). Využil přitom příležitosti, aby zdůraznil, že „sovětské vojenské autority vycházejí nám mnohem více vstříc, zejména pokud jde o odsun Němců. Souhlasí zásadně s tímto odsunem a žádají jen, aby se dál organizované a tak, aby jim nevznikly obtíže.“ Stanovisko Američanů zároveň označil za „nejasné“ a neopomenul poznamenat, že se na území pod jejich kontrolou shromažďují „vlasovci“ a nepřátelští „západní Poláci“. Gottwald s Noskem byli ihned připraveni doložit různé incidenty v tomto prostoru na konkrétních příkladech. Na návrh vždy prosovětského Fierlingera se pak vláda usnesla, aby

Vladimír Clementis koncipoval oficiální nótu požadující odchod americké armády z republiky. Když Gottwald oprávněně připomněl, že takové vládní usnesení již existuje a že nyní jde pouze o to, aby bylo provedeno, (71) premiér dodal, že celá záležitost spěchá i vzhledem k chystanému setkání představitelů „velké trojky“. Fierlinger dále uvedl, že Československo nemá se Spojenými státy uzavřenou žádnou spojeneckou smlouvu pro mírové období a že jejich vojáci „nebyli vlastně ani oprávněni okupovat naše území, nýbrž měli se zastavit na hranicích“. Československo podle něj nebylo obsazenou zemí, a proto nemůže na svém svrchovaném území připustit nějaký okupační režim. (72) Clementis pak ve vládě 10. července konstatoval, že Spojené státy odpověděly na příslušnou československou nótu ve zdvořilém tónu, přičemž ale současně vyjádřily naději, že republiku opustí v krátkém čase rovněž jednotky Rudé armády. (73)

Konkrétněji se znovu debatovalo o vysídlení Němců na zasedání kabinetu 8. června. V expozé k nové zahraniční politice Československa, jež přednesl státní tajemník Clementis (ministr Jan Masaryk se ještě nevrátil ze San Franciska), byly „transfer“ a úprava státních hranic kvalifikovány jako „najdůležitější úkoly zahraničnej politiky“. (74) Clementis také znovu připomněl, jak Američané a Britové reagovali na československé memorandum z 23. listopadu 1944 a jak jejich představitelé během jednání o podmínkách příměří s Maďarskem odmítli vysídlení Maďarů ze Slovenska, zatímco Sověti „stoprocentně“ podporovali československé zájmy. Zdůraznil také, že američtí a britští diplomaté od té doby vícekrát ve styku s ním poukazovali na potřebu zabývat se nucenými migracemi na schůzce „velké trojky“. Gottwald chtěl od Clementise návrhy, jak v současnosti působit na západní velmoci, protože, jak uvedl, „transfer je nejpálčivější otázkou, která se musí vyřešit“. (Vláda se později usnesla na tom, aby ministr informací Václav Kopecký připravil kampaň propagující argumenty ve prospěch požadavků na zahájení odsunové akce; 18. června se kabinet rozhodl, že vzhledem k šíření různých zpráv, zejména v zahraničí, vydá k věci co nejdříve oficiální komuniké. (75) Náměstek předsedy vlády a předseda Československé strany lidové Jan Šrámek se pozastavil nad tím, že ministerstvo národní obrany nepodává přesné zprávy o provádění odsunu, přičemž ale shledal jako „uspokojivé, že se transfer skutečně děje“. Tento výrok by mohl nasvědčovat, že členové vlády tehdy o průběhu vysídlovacích akcí nedostávali od armádního velení – alespoň oficiální cestou – obsažnější zprávy. Ministr vnitra Václav Nosek se nejednou při jednáních vlády „třetí republiky“ projevoval jako zdatný manipulátor, který uměl obratně zacházet s neúplnými nebo jen zčásti pravdivými údaji. Na výše zmíněném zasedání kabinetu například prohlásil, že „mnozí Němci opouštějí naše území dobrovolně a poměrně jen malá část se vrací“, čemuž jeho méně zasvěcení kolegové mohli rozumět různě. Zřejmě aby obhájil určité zadržování informací armádním velením, poukázal Gottwald na to, že nyní vlastně jde o jakýsi „transfer pod rukou“, „poněvadž Rusové nedělají obtíží, třebaže jim samým takové obtíže vznikají. Při transferu jde o historický požadavek našeho lidu a tato věc se musí vyjasnit.“ Šrámek se však nedal odbýt a trval na tom, aby Svoboda a Clementis přece jen o celé záležitosti podali podrobnější zprávu. V následné výměně názorů mezi Šrámkem a Gottwaldem padla slova o tom, že maršál Koněv „transferu přeje a lze očekávat stejné stanovisko se strany maršála Žukova“. Jako aktuální se jevil úkol získat pro věc rovněž Američany a Brity. Šrámek pak, možná aby nebyl považován

-----

71 Již 14.5.1945 Gottwald ve vládě požadoval, aby se prostřednictvím diplomatů v Londýně a Washingtonu začalo jednat o odchodu amerických sil z Československa. Zdůvodňoval to mj. argumentem, že Američané nadřezují Němcům a blokují jejich transfer ze země. Clementis pak 23. května oznámil, že sovětský velvyslanec Zorin doporučuje, aby se Praha obrátila na generála Omara N. Bradleyho s prosbou o předání území obsazeného americkými jednotkami. Přitom prý zmínil záruku, že Sověti poté vyklizený prostor neobsadí. Clementis spolu s Hubertem Ripkou byli pověřeni, aby s americkým generálem konkrétně projednali předání pravomocí československým civilním úřadům. Na zasedání kabinetu 29. května však bylo toto pověření odvoláno. Ukázalo se totiž, že generál Bradley nemá pro řešení dané záležitosti odpovídající politické zplnomocnění. Celou otázku měl dále sondovat v USA pobývajícím ministr zahraničí Jan Masaryk. (NA, f. 100/24, sv. 137, arch. j. 1494, protokoly ze tří uvedených zasedání vlády).

72 Tamtéž, protokol ze zasedání vlády 7.6.1945.

73 Tamtéž, protokol ze zasedání vlády 10.7.1945.

74 Přestože se prakticky až do roku 1947 prominentní členové československé vlády nevzdávali myšlenky na větší územní zisky ČSR na úkor Polska, Rakouska, Německa a Maďarska, zastával prezident Beneš v této záležitosti, alespoň pokud šlo o výraznější posun hranic s Německem ve prospěch republiky, spíše zdrženlivé stanovisko. V rámci chystaných změn na hranicích s Německem a Maďarskem, o nichž se například v ministerstvu národní obrany uvažovalo již od jara 1945, radil prezident (podle záznamu z 20.6.1945), aby se vycházelo z „rozumných návrhů“. Vyjádřil se mj. v tom smyslu, že „větší územní zisk stal by sa pre nás, behom niekoľko rokov, strašným zaťažením“. V citovaném dokumentu se rovněž uvádí, že „pán prezident považuje za územný zisk celé územie, ktoré osídlime našimi príslušníkmi po vystáhaní Nemcov a Maďarov“, a že při předkládání územních požadavků Spojencům „je treba chladnej rozvahy a žiadať len to, čo nezbytné a bezpodmienečne potrebujeme. Varuje pred tým, aby v horúčke víťazstva nedošlo k nepredloženým požiadavkom.“ (KAPLAN, K. – ŠPIRITOVÁ, A. (ed.): ČSR a SSSR 1945-1948, s. 66 n.)

75 NA, f. Ministerstvo vnitra – nová registratura (MV-NR), k. 5399, sign. P-1136/2, usnesení ze schůzí vlády.

-----

za nějakého „rušitele“ všeobecného konsensu, podtrhl naléhavost co nejrychlejšího provedení transferu. V této souvislosti je nutno podotknout, že Nosek – stejně jako několikrát Gottwald ve vládě i v jejím předsednictvu – upozorňoval na zvláštní postavení německých antifašistů, kteří aktivně podporovali boj za osvobození republiky. U těchto osob se připouštěla možnost návratu do země. (76)

V souladu s názory, jež zazněly ve vládě, Clementis 13. června v rozhlase k odchodu Němců z československého území mimo jiné prohlásil: „Jsme rozhodnuti nedat se ničím odvrátit v této věci od započaté cesty. Nastoupili jsme ji nejen na základě událostí posledních tragických let, ale i na základě tisícileté zkušenosti s odvěkým germánským imperialismem.“ Současně řekl, že ti státně nespolehliví Němci, u nichž se nepočítá s trestním postihem, jsou již vyvázeni za hranice. Svůj projev státní tajemník zakončil slovy: „Německá pátá kolona musí z Československa pryč.“ (77) O dva dny později pronesl prezident Beneš známý projev v Plzni, v němž tento záměr plně potvrdil, současně ovšem upozornil na nutnost postupovat rozvážně a opatrně do doby, než bude dosaženo dohody se Spojenci. (78) Prezidentovo plzeňské vyjádření mělo (i když bylo hned poté zase korigováno jeho výzvou k plnému „odgermanizování“ republiky v Táboře) určitou dohru na zasedání vlády 18. června. Ministr zemědělství a radikální komunista Julius Ďuriš zde Benešovi adresoval výtku, že „formulace prezidentova projevu, pokud mluvil o souhlasu spojenců k transferu a o jeho odložení, nebyla vhodná“. Ministr zahraničního obchodu, národní socialista Hubert Ripka hlavu státu bránil, ale Ďuriš kontroval výrokem, že „nebylo záhodno mluvit o nějakém souhlase spojenců“. Vláda se pak z podnětu Huberta Ripky, ministra spravedlnosti Jaroslava Stránského a Václava Kopeckého usnesla rozptýlit případné nejasnosti kolem odsunu, jež mohly ve veřejnosti vzniknout, oficiálním prohlášením o důsledném setrvání na požadavku jeho realizace. Přípravou textu byl pověřen Kopecký. (79) Během debaty státní tajemník na ministerstvu národní obrany generál Mikuláš Ferjenčík k probíhajícím „evakuacím“ poznamenal, že „spolupráce mezi československými a sovětskými orgány není vždy taková, jak by bylo žádoucí“. Dále konstatoval, že před nedávnem podnikl s ministrem Svobodou inspekční cestu s cílem seznámit se s poměry přímo na místě, „kde se vše projednává s národními výbory a místními vojenskými oddíly“, a doporučoval, aby se takové inspekce konaly častěji. (80) Kde a kdy přesně oba hodnostáři tuto návštěvu podnikli, není zatím známo. Přesto lze tuto informaci považovat za další z mnoha důkazů o tom, že armádní velení prokazovalo mimořádnou iniciativu nejen při plánování a řízení vysídlovacích akcí z centra, ale také bezprostředně v lokalitách, kde se právě chystaly nebo již započaly.

Ve třetí dekádě června 1945 jednala vládní delegace v čele s premiérem Zdeňkem Fierlingerem v Moskvě o problémech souvisejících s tehdy prioritními státními zájmy, zejména pak pokud šlo o vyřešení vyostřeného československo-polského sporu. Při rozhovorech s vedoucími sovětskými představiteli exponovala také požadavek zabezpečit podmínky pro pokračování (a další zesílení) transferu „státně nespolehlivého“ obyvatelstva. V dokumentu určeném pro Sověty, jenž nesl název „Vládní prohlášení o nutnosti vystěhování Němců a Maďarů z hranic Československé republiky“ (datován 25. června), bylo hned úvodem uvedeno, že úspěšné vystěhování valné části německého a maďarského obyvatelstva je „nejdůležitější a možno říci i životní otázkou pro Československou republiku“. Prohlášení, jež předali Fierlinger, Nejedlý, Ripka a Clementis 26. června náměstkovi sovětského ministra zahraničí Andreji Vyšinskému, obsahovalo přání vysídlit ze země v první řadě všechny Němce, kteří se na území republiky přistěhovali po roce 1938 nebo kteří se sem uchýlili jako uprchlíci. Poté měly být podle mínění československé vlády okamžitě vystěhovány provinilé osoby, jež se v minulosti angažovaly v Sudetoněmecké straně nebo v NSDAP a to i s rodinnými příslušníky. U zbytku německého obyvatelstva se počítalo s tím, že opustí republiku po etapách na základě připravovaného plánu organizovaného odsunu (analogický postup měl platit i pro Maďary). Výjimky, o nichž se například hovořilo v textu chystaného ústavního dekretu prezidenta republiky o státním občanství, však na tomto místě nebyly zmíněny. (81) V citovaném vládním prohlášení se dále uvádělo, že

-----

76 Tamtéž, f. ÚPV – schůze vlády (nezpracovaný materiál), k. 2, protokol ze zasedání vlády 8.6.1945; též viz KAPLAN, K. – ŠPIRITOVÁ, A. (ed.): ČSR a SSSR 1945-1948, s. 50-56.

77 Citováno podle: STANĚK, T.: Perzekuce 1945, s. 28; viz také BIMAN, S. – CÍLEK, R.: Poslední mrtví, první živí, s. 96.

78 Srv. k tomu výklad v 1. části studie (Soudobé dějiny, roč. 12, č. 3-4 (2005), s. 500).

79 NA, f. 100/24, sv. 137, arch. j. 1494, protokol ze zasedání vlády 18.6.1945. Podle současných poznatků však žádné takové prohlášení vlády nebylo tehdy zveřejněno, důvody nejsou známy.

80 Tamtéž.

81 O tom blíže ve třetí části studie.

-----

vzhledem ke stávajícím překážkám – kdy vrchní velitelství angloamerických ozbrojených sil prozatím nepovoluje odsun do západních okupačních pásem v Německu, polské orgány již zpravidla nepřijímají Němce do oblastí pod svou kontrolou a také jižní sousedé vznášejí proti jejich příchodu námitky (a to i v případech, když jde prokazatelně o Rakušany) – přichází nyní de facto v úvahu pouze vysídlování do těch částí Německa (fakticky od toku západní Nisy po demarkační linii s Američany) a Rakouska, jež se nacházejí pod sovětskou správou. V prohlášení byla proto vyjádřena i prosba, aby Sověti takový postup umožnili s tím, že budou splněny všechny jejich podmínky. Československá strana v této souvislosti navrhovala, že její správní orgány a armádní složky se budou v tomto případě obracet přímo na představitele Rudé armády, aby s nimi domluvily konkrétní modality akce (počty vysídlenců, hraniční přechody atd.). Vláda současně v memorandu vyslovila naději, že se Moskva za československé požadavky postaví při nadcházejících jednáních se západními mocnostmi, respektive později na předpokládané mírové konferenci. Víceméně formální bylo ujištění, že Československo chce být s Američany a Brity nadále v kontaktu, jelikož za dané situace, kdy Washington i Londýn dávaly najevo značnou zdrženlivost vůči transferu německého obyvatelstva, nemohla být o nějakém zásadním samostatném jednání československých představitelů s jejich západními protějšky vůbec řeč. (82)

Andrej Vyšinskij přislíbil, že memorandum předloží své vládě, ovšem současně s pochopením pro „tvrdost na začátku a vůli zbavit se kolonizátorů a utlačovatelů“ upozornil rovněž na nutnost postupovat organizovaně a lidsky. (83) Sovětský vůdce Stalin spolu s ministrem zahraničí Vjačeslavem Molotovem přijali československou delegaci 27. června. Podle Fierlingerovy zprávy do Prahy „zaujal Stalin k otázce transferu Němců a Maďarů stanovisko naprosto kladné. Máme je posílat, kam mů-

-----

82 Vládní prohlášení je přetištěno v publikaci: KAPLAN, K. — ŠPIRITOVÁ, A. (ed.): ČSR a SSSR 1945-1948, dokument č. 30, s. 71 n.; ruská verze je uložena v Archivu Ministerstva zahraničních věcí ČR, Praha, f. odbor A, Generální sekretariát — kabinet (GS-kab.) 1945-1954, k. 101, mapa 5313; duplikáty se nacházejí v Archivu Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR, Praha (A ÚSD), f. Hubert Ripka, k. 34, inv. č. 1364; srv též KUČERA, Jaroslav: „Žralok nebude nikdy tak silný“: Československá zahraniční politika vůči Německu 1945-1948. Praha, Argo 2005, s. 60 n. (kniha vyšla původně německy: „Der Hai wird nie wieder so stark sein“: Tschechoslowakische Deutschlandpolitik 1945-1948. Dresden, Hannah-Arendt-Institut an der Technischen Universität Dresden 2001). Již dva dny před předložením tohoto memoranda jednali s Vyšinským Clementis, Ripka a Nejedlý, kteří zdůrazňovali vůli československé vlády dohodnout se se Sověty na způsobu vlastního provedení transferu. Vyšinskij v této souvislosti podle záznamu československé strany poznamenal, že „sme to začali prevádzat' aj bez nich a že dohoda, ktorú chceme, znamená, že chceme Nemcov poslať im“. Clementis poté poukázal na „niektoré nepravidelnosti v prvých týždňoch“. Vyšinskij na to reagoval chápavě, když řekl, že k těmto věcem došlo určitě proto, že si československý lid hodně přál, aby Němci byli vysídleni v co nejkratším čase. (A ÚSD, f. H. Ripka, k. 34, inv. C. 1368, záznam (slovensky) „o návšteve čl. vládnjej delegácie u nám[estníka] ?ud[ového] komisára Vyšinského dňa 23.6.1945“.)

83 Tamtéž, depeše chargé d'affaires Jaroslava Hnízda z Moskvy do Prahy z 28.6.1945.

žeme, Němce do Německa, případně do Rakouska, a Maďary do Maďarska. Máme však postupovat plánovitě.“ Molotov prý žádal, aby „se postupovalo, jak se sluší na kulturní národ“, načež Ripka přiznal, že „v první době“ došlo k „emocionálním akcím ze strany našeho lidu“. Molotov kladl mimořádný důraz na to, aby napříště odsun probíhal spořádaným způsobem. (84) Podle Fierlingerova záznamu o dalším rozhovoru z 29. června Stalin pra potvrdil svůj souhlas s tím, „abychom dále Němce a Maďary vysílali“. (85) O moskevské návštěvě a jejích výsledcích pak premiér po návratu do Prahy referoval 2. července ve vládě. (86) Krátce nato (4. července) jednali o „otázce transferu nacistů z našeho zněmčelého území“ do sovětské okupační zóny v Německu dva českoslovenští zástupci s maršálem Georgijem K. Žukovem. Podle zprávy V. Palečka byl Žukov „ochoten převzít nacisty z našeho zněmčelého území, jest nutno však označit přechody, provést organizaci při předávání, provést řádnou lékařskou prohlídku transferovaných osob ... apod.“. Žukov ale současně konstatoval, že nyní může sovětské pásmo přijmout pouze asi jeden milion Němců a že zbytek by se měl přesunout do americké zóny. (87) Clementis na zasedání vlády 10. července sdělil, že sovětský maršál by byl srozuměn i s převzetím dvou milionů osob. Ludvík Svoboda k tomu doplnil, že armáda v současnosti předává Sovětům denně „v dobrém pořádku“ kolem pěti až deseti tisíc Němců. (88)

-----

84 Tamtéž, Fierlingerův záznam z 28.6.1945.

85 Tamtéž, Fierlingerův záznam z 29.6.1945. Podle tajné zprávy Huberta Ripky nebyli Vyšinskij ani Molotov naladěni tak radikálně jako Stalin. Kladli totiž důraz na to, aby transfer měl organizovaný ráz. Podle ministrova dojmu neměli zřejmě na mysli ani vystěhování všech

Němců. Ripkovi se nelíbilo, že k akci nedošlo dříve („propásly se drahocenné 2 měsíce“) a že se nyní bude pravděpodobně počítat jen s „organizovaným“ odsunem. Zcela otevřeně litoval, že „nebylo revolučně proti Němcům v prvních chvílích provedeno téměř nic, kromě několika odporných brutalit, kterými jsme si zadali nejen na Západě, nýbrž dokonce i v Moskvě“. Molotov mu údajně při večeři u Stalina sdělil svůj dojem, že se vůči Němcům vůbec postupuje „příliš aktivně“. (Tamtéž, tajná zpráva H. Ripky neznámému adresátovi o cestě do Moskvy ve dnech 21.— 30.6.1945.)

86 NA, f. 100/24, sv. 137, arch. j. 1494, protokol ze zasedání vlády 2.7.1945; též viz KAPLAN, K. — ŠPIRITOVÁ, A.: (ed.): ČSR a SSSR 1945-1948, dokument č. 36, s. 80-91. Fierlinger na vládní schůzi mj. prohlásil: „Stalin má naprosto pozitivní stanovisko k našim požadavkům ve věci transferu. Dovolí se nám odsun do Německa, Maďarska a do určité míry také do Rakouska. Molotov měl určité obavy, aby se transfer neuskutečnil překotně a příliš tvrdě. Jest proti zvláštnímu označování Němců a zbytečným tvrdostem a myslí, že se drastická opatření mají řídit hlavně proti těm, kdož aktivně podporovali Hitlera, a nikoli proti těm, kdož se chovali pasivně po celou dobu války.“ Dále premiér zmínil Stalinův slib, že se od 5. července 1945 početní stav sovětského vojska na československém území sníží na méně než třetinu. Ministr národní obrany Svoboda informoval vládu v tom smyslu, že od tohoto data již nebudou ve městech dislokovány posádky Rudé armády a že celkem v zemi zůstane devět divizí, tj. asi 50-60 tisíc vojáků, zatímco aktuálně jich zde pobývá maximálně 180-200 tisíc (ministr výživy Václav Majer však s poukazem na denní potravinové dávky jejich počet odhadoval na zhruba 600 tisíc).

87 KAPLAN, K. — ŠPIRITOVÁ, A. (ed.): ČSR a SSSR 1945-1948, dokument C. 37, s. 91 n.

88 NA, f. 100/24, sv. 137, arch. j. 1494, protokol ze zasedání vlády 10.7.1945.

Přestože se sovětské politické a vojenské vedení pravděpodobně rozhodlo, že československé straně neposkytne nějaké písemné garance přímé účasti Rudé armády při provádění transferu nebo její trvalé připravenosti přijímat vysídlence na hranicích Československa s Německem a Rakouskem, (89) představitelé armád obou států spolu uzavírali ústní a někdy i písemné dohody o podmínkách předání vysídlenců na hranicích. Plán vysídlování Němců ze všech tří vojenských oblastí, koncipovaný v duchu výše zmíněného memoranda určeného Moskvě, s vyznačenými odsunovými trasami a přechody, poskytl Hlavní štáb ministerstva národní obrany 27. června generálu Žadovovi z pražské posádky Rudé armády. (90) Již předtím (21. června) bylo mezi komisí druhého armádního sboru, sovětským velitelem města Žitavy a polskými armádními činiteli v žitavském úseku ústně dojednáno propouštění německých „hnaneckých kolon“ přes hranice směrem na Žitavu, přičemž si ovšem Sověti a Poláci vyhradili možnost stanovit vlastní podmínky. (91)

V protikladu k citovanému výroku generála Ludvíka Svobody ve vládě z 10. července informovalo velitelství první vojenské oblasti následujícího dne podřízené útvary, že podle hlášení cirkulačních velitelství pro „evakuaci“ Němců „dojždějí železniční transporty do evakuačních středisek v ubohém stavu — bez potravin a v chatrném obleku a prádle“ (šlo o transporty z třetí vojenské oblasti, tj. z Moravskoslezské země). Celkový stav vysídlovaných lidí neodpovídal požadavkům, jež si při jejich přejímání kladli Sověti, a proto se vyskytly obavy, že s realizací dalších transportů by už nemuseli souhlasit. (92) Tato zpráva (stejně jako přípravy ke zřízení takzvaných evakuačních středisek v severních Čechách (93) ovšem naznačuje, že představitelé Rudé armády již před 11. červencem akceptovali určitou obecně platnou proceduru předávání a přebírání odsunovaných osob. Nepřímo o tom svědčily i některé informace v tisku, podle nichž „po dohodě s ruskými komandaturami byly stanoveny podmínky soustavné evakuace“. S veliteli Rudé armády měl být každý transport předem domluven, přičemž bylo zapotřebí jim sdělit počet vysídlenců, datum a hodinu přepravy. K dispozici měly být také přesné soupisy „evakuovaných“ ve třech vyhotoveních. Zabránit se mělo návratu již vystěhovaných Němců. Podle zmíněné dohody si mohla každá osoba s sebou vzít dvacet až

třicet kilogramů potravin a šatstva, odejít s cennostmi různého druhu však nepřicházelo v úvahu. Hlídky z řad bezpečnostních složek nebo vojáků měly transporty provázet do hloubky dvaceti kilometrů na druhé straně státní hranice. (94)

Jak už bylo uvedeno výše, ve dnech 24. a 25. července 1945 jednal náčelník Hlavního štábu ministerstva národní obrany generál Bohumil Boček ve Vídni s maršálem Koněvem. (95) O obsahu jejich rozhovoru není nic bližšího známo, s největší pravděpodobností však diskutovali rovněž o otázkách bezprostředně souvisejících s realizací odsunových akcí. Kdyby tomu tak nebylo, nežádal by jistě Ludvík Svoboda 28. července vysoké armádní činitele, aby byly „evakuace“ urychleny a pokračovaly v co největším rozsahu.

-----

89 Jiného mínění je např. Emilie Hrabovcová, která se domnívá, že mezi Prahou a Moskvou existovala nějaká politická a vojenská dohoda, respektive rámcová úmluva, o příjmu Němců vysídlených z československého území do sovětských okupačních zón v Německu a Rakousku (Vertreibung und Abschub, s. 106). Pozdější Stalinovy výroky na konferenci v Postupimi, ale ani jiné známé prameny, tomu ovšem – alespoň pokud jde o nejvyšší úrovně rozhodování (nikoli tedy o jednání uskutečněná v lokálním či regionálním měřítku) – příliš nenasvědčují. S větší zdrženlivostí tuto otázku posuzuje Jaroslav Kučera („Žralok nebude nikdy tak silný“, s. 61).

90 VÚA-VHA, f. MNO, HŠ, náčelník, k. 13, č.j. 887/1945 (B), přiložena mapa. Tento plán svým obsahem připomíná náměty velitelství první vojenské oblasti ze 14. června (pozměněné pak 22. června). Z iniciativy ministerstva národní obrany zřejmě nevzešel žádný ucelený návrh nějaké všeobecné dohody s Rudou armádou; praxe se podle dostupných poznatků, jak již bylo uvedeno, řídila úmluvami uzavřenými na nižších úrovních velení. (Tamtéž, f. VO 1, k. 48, č. j. 228/ taj.1.odd.; f. MNO, HŠ, styčné oddělení, k. 66, č.j. 9/taj 1945 (B) nebo HŠ, 7. oddělení, k. 62, č.j. 25/taj. (B); také viz NA, f. MV-N, k. 215.)

91 Tamtéž, f. VO 1, k. 48, č.j. 283/taj.1.odd.; f. MNO, HŠ, styčné oddělení, č.j. 12/taj. 1945.

92 Tamtéž, f. VO 1, k. 48, č.j. 328/taj. 45 1. odd., dálnopisný pokyn 1. oddělení štábu 1. vojenské oblasti z 11.7.1945. Podle požadavků přejímacích komisí Rudé armády měly být všechny „evakuované“ osoby v transportech dobře oblečeny, v osobním zavazadle měly mít věci nejnnutnější osobní potřeby a takové množství potravin, aby s nimi vystačily nejméně po dobu prvních tří dnů po překročení hranice.

93 Od 5. července působila v Děčíně a Teplicích-Šanově tzv. vojenská cirkulační velitelství pro řízení odsunu po vybraných komunikacích (tamtéž, č.j. 243/taj.1.odd.1945).

94 Byly stanoveny podmínky soustavné evakuace. In: Národní obroda, (17.7.1945).

95 STANĚK, T.: Poválečné „excesy“ v českých zemích..., s. 35 n.

(Soudobé dějiny)

Na www.go-east-mission.net vychází v prosinci 2011. Převzato z cs-magazinu z února 2011 (www.cs-magazin.com) s povolením.

Část 1 – viz [zde](#)

Část 3 – viz [zde](#)